

אחדות

XXXIV. ÉVFOLYAM, 180. SZÁM • 2024. OKTÓBER • 500 Ft
5785. TISRI • תשרי תשפ"ה • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

Kigördült az utakra
Magyarország első Micva Mobilja

„SOK SZEMPONTBÓL KÜLÖNUTAS VAGYOK”
– interjú VILLÁNYI DÁNIEL zongoraművésszel

zsinagógák színes program-
hete kavalkád zárta az évet

Eltelt egy év: október 7-re emlékezünk – Interjúk, elemzések, reflexiók

KEDVES OLVASÓ!

Focirajongó gyerek anyukájaként természetes, hogy amióta Izrael a hazai meccseit Magyarországon játssza, nekem is ott a helyem a lelátón a gyerekeimmel. Be kell ismernem, hogy van valami különös hangulata ezeknek a meccseknek, bár a pesti értelmiségi zsidóság találkozása az izraeli foci-ultrákkal erős kulturális sokként ért elsőre.

Aztán történt valami. Az, hogy mind felálltunk a *Hátikvára*, egyértelmű volt, csakhogy a továbbiakban is együtt énekelt-skandált a tömeg, merthogy az izraeli drukkerok ugyanazokat énekeltek, amiket mi gyerekkorunk óta énekelünk, a *Dávid melech Izráeltól* a *Kol háolám kulón* át az *Osze Sálomig*. Énekek az Örökkévalóról, Izrael dicső királyságáról, a békéről (az el-el-Iszráellel és a bring them home-mal vegyítve). És ebben a pillanatban kiderült, hogy bár valóban létezik köztünk egy hatalmas kulturális szakadék, van egy pont, ami összeköt minket, szorosabban, mint bármi más: a zsidóságunk. Ez az, ami miatt jobban hasonlítottunk egymásra, mint azt elsőre gondolnánk.

Amikor 2023 novemberében az izraeli válogatott először vonult be a felecsúti Pancho Arénába, a szokásoktól eltérően kisgyerekek kísérete nélkül, szem nem maradt szárazon. A focisták levegőbe markoló keze azt üzent: velünk nincsenek gyerekek, a mi gyerekeinket elrabolták Gázába. Az izraeli válogatott egy éven át vonult fel gyerekek nélkül. Most azonban, egy év elteltével, 12 magyar zsidó gyerek kezét fogva vonultak be. És szem megint nem maradt szárazon (legalábbis a gyerekek anyukái könnyes szemmel nézték, ezt tanúsíthatom). Mert ma Magyarországon, 80 évvel a holokauszt után, miközben nyugaton a progresszió és a terrorizmus kart karba öltve üvölti a gyűlölet szavait, az izraeli focisták a kék-fehér lobogó alatt vonulhatnak pályára Budapesten, magyar zsidó gyerekek kezét fogva, akik nyugodt szívvel énekelhetik a Bozsik stadion közepén a *Hátikvát*.

A túsok közel fele, köztük két kisgyerek, még mindig Gázában van. A háború zajlik, nap nap után esnek el a fiatal katonák. A világban erősödik az antiszemitizmus. De mi itt vagyunk egymásnak, egy test és egy lélek vagyunk: ugyanazokat a dalokat énekeljük és egy oldalon állunk. Az Örökkévaló segítségével pedig hamarosan ez az időszak is csak egy lesz a zsidó történelem fejezetei közül: meg akartak ölni bennünket, nem sikerült nekik – együnk!

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Előfizetés:

www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a
www.zsido.com/egység
oldalon találja meg
elektronikus formában.

További információért hívja
a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

TÁMOGATÓINK:

SMÚZ

- 2 A foci és ami összeköt
Steiner Zsófia főszerkesztő
4 Hírek

A REBBE SZAVA

- 5 A Chábád a tettekben
és a cselekedetekben hisz
Újságírói beszélgetés a Rebbével
az ötvenes évek derekán II. rész
Asher Penn

HOHMECOLÓ

- 6 Összefogással
a sötétség erői ellen
Chana Deutsch
9 Egy év magány
Az október 7-i pogrom tanulságai
Seres László
12 A félelem ragadós,
ahogy a nevetés is!
Interjú Castel Anna pszichológussal
Steiner Zsófia

JIDDISKÁJT

- 14 Visszatérő gyerekek,
visszatérő szülők
A báál tsuvá kisokos 2. rész
Oberlander Báruch

JUDAPEST ANNO

- 18 Szentföldit a korfui helyett!
Magyarországi etrog-kérdések
a 20. század fordulójáról
Cseh Viktor

KILE

- 22 Programkavalkáddal zárult az év
– képriport
Liebman Flóra
26 Magyarországon is elindult a
négy keréken guruló zsinagóga!
Juhász Vali
28 „Sok szempontból
különutas vagyok”
Interjú Villányi Dániel
zongoraművésszel
Juhász Vali

MISPÓHE

- 31 A kóser etrog
és a tökéletes etrog
Dénes Anna
32 Eszrig nách szikesz
Dénes Anna

ÉCESZGÉBER

- 34 A hasonlóság nem
a véletlen műve
Október 7-ét dolgozza föl
Bihary Péter új regénye
Liebman Flóra

BORÍTÓ

Kigördült az utakra Magyarországon első Micva Mobilja

Fotó: Demecs Zsolt

egység

MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egység@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruch rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES:
Cseh Viktor

ROVATVEZETŐK:
Dénes Anna, Cseh Viktor

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

MŰVÉSZETI VEZETŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-0346 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

6. oldal

Összefogással a sötétség erői ellen

„Akik nem fizikai fegyverrel harcolnak a megtestesült gonosz ellen, azok sem dőlhetnek hátra, hanem a zsidóság ősi spirituális fegyveréhez kell fordulniuk.”

12. oldal

„A félelem ragadós, akár csak a nevetés”

„Itt van egy olyan elképzelés, hogy az ember legyen olyan, mint a keljfeljancsi. Beléd rúgtak? Kelj fel!”

28. oldal

„Sok szempontból különutas vagyok”

„Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy ha tízezer hang van egymás után, ami a hallgató számára kiadja az összképet, én azokról egyenként megmondom és sajnos számon is tartom, melyik ment félre.”

A dinasztia folytatódik: Dávid Jozsef az új szefárd főrabbi

A szeptember 29-i szavazást követően az izraeli rabbinátus bejelentette, hogy Dávid Jozsefet, a vallásos Sász párt alapítójának, Ovádjá Jozsef főrabbinak a fiát választották Izrael következő szefárd főrabbijának. Dávid Jozsef a jeruzsálemi Hár Nof rabbija, elismert tóratudós, a Sász párt támogatója. Testvére, Jicchák Jozsef rabbi nemrég fejezte be hivatali idejét, míg apjuk 1973–1983 között volt szefárd főrabbi.

Korábban heves politikai csatározások zavarták meg a választásokat, így a voksolást többször is el kellett halasztani. Lapzártánkorkor még nem lehetett tudni, hogy ki a következő askenázi főrabbi, mert senkinek nem sikerült eddig a 140 szavazatból többséget szereznie.

Orbán Viktor ros hásánái köszöntője

A miniszterelnök idén is levélben köszöntötte Köves Slomó vezető rabbist és közösségét az újév alkalmából: „Ezekben a napokban a világ rengeteg pontján kívánnak egymásnak jó és édes esztendőt a zsidó közösségek tagjai. Magyarország büszke arra, hogy egy olyan nyugodt és biztonságos szigetét képezi a földgolyónak, ahol ez a kívánság a legnagyobb természetességgel kimondható. Mindannyiunk érdeke, hogy ezt a békét megőrizzük, ugyanakkor legalább ennyire fontosnak tartom megköszönni Önöknek azt a jelentős szellemi, gazdasági és kulturális hozzájárulást, amellyel az elmúlt évben is gazdagították hazánkat. Engedje meg, hogy a zsidó újév alkalmából tisztelettel köszöntsem Önt és a magyar zsidó közösség tagjait. Legyenek mindannyian a jó évre beírva!”

Ünnepi egységcsomagokat kaptak az ukrán katonák

Az Ukrajnai Zsidó Közösségek Föderáció önkéntesei a ros hásáná előtti hetekben ellátogattak a több mint ezer kilométer hosszú frontvonal minden nagyobb bázisára, és az ünnephez szükséges dolgokat tartalmazó csomagokat osztottak ki a zsidó katonáknak. Ezekben egyebek mellett imakönyv és Zsoltárok könyve, kipa, méz, konzervek és tisztálkodószerek voltak. Gondoskodtak arról is, hogy minden bázison legyen egy sófár és egy katona, aki meg tudja fűjni.

Jáákov Szinjakov rabbi elmondta, a projekt a katonák számára azt jelentette, hogy megőrizhetik a zsidó identitásukat és nem feledkeztek meg róluk. „Imádkozunk, hogy ebben az évben megszűnjenek az átkok és megkezdődjenek az áldások – béke, egészség, prosperitás, és mindenekfelett a végső megváltás” töltsen meg az új évet.

A Rebbe sírjánál imádkozott Trump október 7-én

A Lubavicsi Rebbe sírjánál imádkozott Donald Trump volt elnök, republikánus elnökjelölt. A Rebbe sírjához zsidó és nem-zsidó zarándokok százezrei járulnak minden évben, hogy elmondják imájukat.

Donald Trump látogatása a zsidó közösségekkel való szolidaritás felemelő gesztusa a Hamász terrorszervezet brutális támadásának első évfordulóján. Trump kipában elmondott egy rövid imát és egy kavicsot helyezett el a Rebbe sírján. Ezután a Chábád-mozgalom képviselőivel találkozott.

A biztonsági intézkedések az Ohelben rendkívül szigorúak voltak, mivel Trump továbbra is elnöki szintű védelem alatt áll, miután már kétszer is merényletet kíséreltek meg ellene.

A Chábád a tettekben és a cselekedetekben hisz

ÚJSÁGÍRÓI BESZÉLGETÉS A REBBÉVEL AZ ÖTVENES ÉVEK DEREKÁN II. rész

ASHER PENN *írása*

Menachem Mendel Schneerson rabbi, a Chábád-Lubavics hászid közösség vezetője, a Chábád-mozgalom alapítója, a ljádi Snéur Zálmán rabbi közvetlen leszármazottja. Ahhoz, hogy valaki személyesen találkozhasson a Rebbével, hónapokkal előre kell időpontot egyeztetni. Sürgős esetben a várakozási idő természetesen lecsökkenhet néhány hétre, egészen különleges ügyekben pedig még ennél hamarabb is elérhető a Rebbe.

En közel két hónapot vártam erre az interjúra. A fiatal Rebbe általában esténként fogad látogatókat. Az irodájában ülve hallgatja meg a hozzá érkezőket, gyakran egészen éjfélig. A mi találkozásonk is éjfélkor ért véget, kétórányi beszélgetést követően.

A Rebbe arról beszélt, hogy az amerikai zsidóknak felelőssége van a világ zsidósága és különösen a fiatalok iránt. Amikor az amerikai zsidó fiatalok spirituális ébredéséről kérdeztem a Rebbét, így felelt: „Éz azért vált lehetségessé, mert azt kínáltuk az ifjúságnak, amire mindig is vágyott. A zsidó vezetők hosszú éveken át nem szólították meg közvetlenül a zsidó közösséget, és meglehetősen szűklátókörűen kommunikáltak velük. Mi változtattunk ezen, és éppen emiatt vagyunk képesek azt adni az ifjúságnak, amire mindig is vágyott”.

A Rebbe hozzátette, hogy az ortodox zsidóságnak nem szabad többet arra várnia, hogy a fiatalok rátaláljanak, helyett meg kell keresnie őket.

„A stetlben, ahol a zsidóság nemzedékről nemzedékre hagyományozódott, a rabbik nyugodtan ülhetek a székekben, mert tudták, hogy ha a zsidóknak szükségük lesz rájuk, minden bizonnyal felkeresik őket. Amerika azonban egészen más. Itt nekünk kell megtalálni a fiatalokat, nekünk kell felébreszteniük és megerősíteniük őket. Az ő nyelvüket kell beszélnünk. Az utóbbi években az ortodoxia Amerikában elért sikerei annak köszönhetőek, hogy őszintén és komolyan beszéltünk az ifjúsággal a valódi zsidóságról. Amikor a fiatalokkal beszélünk, nem kell a

könnyebbik utat keresnünk. Ők nem félnek a kihívásoktól. Ez a zsidóságra is vonatkozik. Ahogy az élet más területein, úgy a zsidóságban is annak valódi, hamisítatlan formáját keresik. A gyerekek és a tinédzserek nem kedvelik a komolytalan dolgokat. Az amerikai fiatalok nem kíváncsiak egy felhígított zsidóságra. Amikor egy fiatalnak megmutatjuk a zsidóság egészét, akkor megérti, hogy száz százalékban a valódi dolgot látja és érzékeli. Előfordul, hogy valaki nem képes a zsidó hagyomány egészét magára vállalni, csak a felét vagy még kevesebbet. Ezzel együtt tudja, hogy jó úton halad és hiteles dologgal áll szemben”.

A Rebbe hangsúlyozta, hogy senkit sem kíván elítélni. „A Chábád sohasem merült el az öncélú kritikában. A Chábád a tettekben és a cselekedetekben hisz!” A Chábád-Lubavics mozgalom mindig ezen az úton haladt, már az óceán túlsópartján is és ezt a hozzáállást írta elő a hatodik lubavicsi rebbe, Jozsef Jicchák Schneersohn rabbi is, amikor 1940-ben az Egyesült Államokba érkezett.

A Rebbe nagy lendülettel építi a zsidóságot itt, az Egyesült Államokban, tanításai és kezdeményezései pedig eljutnak Európába, Izraelbe, Afrikába és Ausztráliába is.

A Rebbe fiatalos stílusának és széleskörű tudományos műveltségének köszönhető, hogy az egyetemi hallgatók oly nagy számban keresik fel, hogy a zsidóságról és a tudományról kérdezzék. Az ajtaja előtt a Columbia Egyetem, a New York College, a City College és különböző rabbiképző intézetek diákjai várakoznak. Legyen bármilyen elfoglalt is, mindig szeretettel üdvözli őket.

Az az igazság, hogy az amerikai zsidó fiatalok ösztönösen érzik, hogy Menachem Mendel Schneerson rabbi személyében olyasvalakire találtak, aki megérti őket.

*Kivonat az 1958-ban publikált Yiddishkeit in America kiadványból, jiddisből fordítva. II. rész.
Asher Penn a Forward magazin munkatársa volt.*

ÖSSZEFOGÁSSAL A SÖTÉTSÉG ERŐI ELLEN

CHANA DEUTSCH *írása*

2023. október hetedikén manifesztálódott az a mély, zsigeri gyűlölet és gonoszság, aminek egyetlen célja, hogy minden zsidót elpusztítson. Ha a Hamász vagy más arab terroriszervezet terroristáinak lehetősége lenne rá, bármikor újra és újra megtennék, amit azon a napon, amíg csak Izrael Állam mind a 6,6 millió zsidó lakosa élettelenül nem fekszik. Ez a brutális kegyetlenséggel elkövetett mészárlás zsidók tömegeiben ébresztette fel a saját zsidóságuk megélése iránti vágyat. A zsidók a világon mindenhol tenni szeretnének valamit. Védekezni, egymást, Izraelt és az izraeli katonákat támogatni. Szeretettel és egységben segíteni egymást.

A Tóra, ami összeköt

Történelmi tény, hogy számtalan nép kívánta már az évezredek során minden zsidó halálát. A világ legnagyobb hatalmai: Egyiptom, Asszíria, Babilónia, Görögország és Róma ugyanúgy próbáltak megsemmisíteni minket, mint Sztálin és Hitler. Mindeme nemzetek és hatalmas területek fölött uralkodó zsarnokaik eltűntek a történelem süllyesztőjében, mi azonban túlélünk mindent és itt vagyunk. Szinte valamennyi országból kiűztek minket, mégis mi maradtunk talpon. Hogy sikerült minden üldöztetés ellenére fennmaradnia egy nemzetnek, mely a Föld lakosságának kevesebb, mint negyed százalékát teszi ki? Mi halhatatlanságunk titka? Mi az a fegyver, ami ezt a kezdetektől fogva lehetővé teszi a zsidók számára? Mi az a közös és állandó tulajdonság, ami hozzájárul a hosszú élethez? Egyetlen fegyverünk van, mely mindig, mindenhol és minden körülmények közt velünk volt és van, és ez a Tóra, melyet tanulmányozunk, melynek parancsolatait betartjuk és melyet továbbadunk a következő nemzedékeknek. Ilyen erős, a túlélést évezredekken keresztül biztosító fegyvere rajtunk kívül soha egyetlen népnek sem volt a világon. Éppen ezért ilyen vészterhes időszakban az egyetlen lehetséges reakció – ami egyébként pontosan meg is figyelhető a világban – nem más, mint hogy még inkább felvállaljuk zsidóságunkat, egységben és egymást támogatva, nyíltan zsidóként élünk.

Spirituális fegyvereink

Tanuljunk arról, hogy mit jelent zsidónak lenni és a tanultakat ültessük át a gyakorlatba. Mezusa, tfilin, tóranulás, kóserság, szombati gyertyagyújtás, imádkozás, szombattartás, cedáká (adomány), zsidó oktatás, házassági tisztaság, a zsinagóga látogatása – ez csak néhány példa arra, hogy az ember mely területen tehet előrelépést, hol erősítheti meg zsidóságát. Minden egyes cselekedet,

minden egyes micva számít, és ezek által egyre több és több fényt, igazságot és békét hozunk a világra. Micváink jelentik spirituális fegyverünket, mely győzelemre vezet és minden körülmények között biztosítja a túlélésünket.

Zsidóként éppen ez a küldetésünk: fényt kell hoznunk otthonunkba, a közösségünkbe, a világba. Be kell fogadnunk Istent az életünkbe, hogy biztosítsuk népünk számára az elérhető legnagyobb erőt. Össze kell fogjunk a közös cél érdekében. Ez a bátorság és a kitartás ideje. Akik nem fizikai fegyverrel harcolnak a megtestesült gonosz ellen, azok sem dőlhetnek hátra, hanem a zsidóság ősi spirituális fegyveréhez kell fordulniuk. Mindnyájunknak a saját fegyverével kell harcolnia.

Hogyan támogathatjuk egyéni vállalásainkon kívül azoknak a családjaikat, akik meghozták a lehető legnagyobb áldozatot és életüket adták a zsidó népért és a zsidó államért? Azokat, akiknek a rokonait meggyilkolták vagy túsul ejtették azon a fekete szombaton? Izraelben és külföldön egyaránt számtalan kezdeményezéshez csatlakozhatunk, legyen szó egyes micvák különös gonddal való betartásáról, misnatanulásról, vagy fizikai, illetve anyagi támogatásról. A különféle kezdeményezések nagy számának köszönhetően lehetetlen felsorolni valamennyit, így csak néhányat mutatunk be példaként és ösztönzőként.

Özvegyek és árvák

Az IDFWO az izraeli hadsereg és más izraeli biztonsági erők elesett katonáinak özvegyeit és árváit összefogó szervezet, mely érzelmi, szociális és pénzügyi támogatást nyújt az özvegyeknek és az árván maradtaknak, emellett programokat szerveznek és biztosítják számukra a jogi képviselést is. Október hetediké óta több százal növekedett mind a háborús özvegyek, mind pedig a háborús árvák száma. A több mint harminc, várandósan megölygyült asszony számára a szervezet létrehozta a Leci-

A tfilin, ami összeköt

EGY GÁZÁBAN TÚSZKÉNT FOGVA TARTOTT FIATAL TFILINJE JÁR KÖRBE A VILÁGBAN, A TFILIN MICVÁJA ÁLTAL ÖSSZEKÖTVE A ZSIDÓKAT.

A tfilin micvája összeköt, fényt hoz a világba és hozzásegít a túszok kiszabadulásához, hirdeti a több mint egy éve Gázában túszként fogva tartott Bar Kuperstein édesanyja. Az asszony néhány hónappal ezelőtt fordult a világ zsidósága felé azzal a kéréssel, hogy fia hazatéréséig használják Bar tfilinjét, ezzel siettetve Bar és a többi túsz kiszabadulását.

A projekt lebonyolításához önkéntest keresett és talált Cvika Graiver ügyvéd személyében: „Ez a hősies asszony azt írta, hogy olyan embert keres, aki magához veszi fia szeretett tfilinjét és segít másoknak feltenni, amíg csak Bar haza nem tér Gázából” – emlékezett a férfi. „Nem voltam biztos abban, hogy képes vagyok ilyen komoly felelősséget magamra vállalni. Mégis küldtem neki egy üze-

netet, amiben az állt, hogy én nagyon szeretem a saját tfilinemet, de megtiszteltetés lenne számomra, ha magamhoz vehetném Bar tfilinjét, felállíthatnék egy asztalt, és arra ösztönözhetnék másokat, hogy tegyék fel...”

A sok jelentkező közül végül Graiverre esett a választás. „Bar valódi izraeli hős, története pedig szívszorító. Édesapja mentőzött, míg egy balesetben súlyosan megsérült és tolöszekbe kényszerült. Barnak részt kellett vállalnia a család eltartásából, és ezért volt a Nova fesztiválon, ahol biztonsági őrként dolgozott. Amikor megkezdődött a mérsárlás, menekülés helyett ott maradt, és ellátta a sérülteket. Nagyon sokan számoltak be arról, hogy ő segített nekik. Sajnos azonban, Bar, miközben másoknak segített, megsebesült, majd Gázába hurcolták” – mesélte az ügyvéd, aki minden hozzá érkezőnek beszél Barról, így az emberek jobban kötődnek hozzá és teljes átéléssel imádkoznak a hazatéréséért.

„Bar édesanyja írt egy kis útmutatót is az asztalkához, melyben arra kér mindenkit, hogy imádkozzon a túszok, köztük Bar Ávrám ben Júlia hazatéréséért. Az a cél,

hogy az emberek imádkozzanak mindnyájuk hazatéréséért, és hogy összekösse a zsidó népet a tfilin micvájával. Hiszem, hogy bár az izraeli hadsereg erős, a tfilin spirituális ereje által csodák történhetnek és – Isten segítségével – hamarosan hazatérhetnek a túszok”.

Az elmúlt hónapokban több mint ezer zsidó rakta fel Bar tfilinjét. A nyáron külföldre is eljutott, amikor Graiver Kanadában és az Egyesült Államokban járt: „Itt kerültek a képbe a Chábád közösségek. Akárhová mentem, mindenhol voltak, akik alig várták, hogy használhassák Bar tfilinjét. Az a tény, hogy egy túsz tulajdonát képezte, rengeteg zsidó számára jelentett ösztönzést, hogy feltekerje a szíjakat”.

A tfilin Kanadából Los Angelesbe utazott, ahol – míg az ügyvéd dolgozott – egy Chábád rabbi tette fel megszámlálhatatlanul sok zsidó férfira Bar tfilinjét. „Az emberek egész nap özönlöttek, hogy felvehessék”. A tfilin eljutott a keleti partra is: Floridába, Miamiába, Boca Ratonba, és számtalan Chábád küldött számtalan Chábád-központjában járt.

Az ügyvéd a legteljesebb csodálat hangján beszélt Bar édesanyjáról: „Ő a legerősebb ember, akivel valaha is találkoztam. Sziklaszilárd hite erőt ad neki és bizonyossággal tölti el: Bar hamarosan hazatér. Mindenről beszámolok neki, videókat és képeket küldök a Bar tfilinjét viselő emberekről.”

Az egyik legmeghatóbb esetre az izraeli nagyvárosban, Bát Jámban került sor: „Azt hiszem, a legelső napon történt. Egy fiatalember odajött, megnézte magának az asztalkát, és habozott. Megkérdeztem, hogy szeretne-e tfilint tenni, ő pedig a pultom felől kérdezősködött, miután meglátta Bar képét. Elmondtam neki Bar történetét, és a fiatalember beleegyezett, hogy feltegye a tfilint. Kiderült, hogy a Nova fesztivál túlélője volt. A tfilin sosem volt az élete része, de abban a pillanatban – Bar közvetítésével – mély kötődést érzett e micva iránt”.

dech – Melletted elnevezésű programot, erős, támogató közösséget teremtve ezeknek az asszonyoknak. A projekt keretein belül találkozók tartanak, és végig segítik az özvegyeket a várandósság, a szülés és az anyaság első időszakának embert próbáló kihívásain.

A projektet itt lehet támogatni:

**I.D.F.
Widows &
Orphans Org.**

Egy misna minden lélekért

Az izraeli Steinsaltz Központ is új kezdeményezést indított útjára, melynek célja az október hetedikén és az azóta elesett katonákra való méltó emlékezés. Az „Egy misna minden lélekért” elnevezésű projekt célja a zsidó nép védelmében elesett bátor katonák emlékének megőrzése.

A néhány évvel ezelőtt elhunyt rabbi, talmudista, kabalista, oktató, filozófus és számos mű szerzője, Ádin Even-Jiszráel Steinsaltz rabbi annak szentelte az életét, hogy a Tórát mindenki számára elérhetővé és megközelíthetővé tegye. A zsidó hagyomány szerint a Misna tanulmányozása az elhunytakra való emlékezés különösen alkalmas módja, hiszen a héber „misna” (משנה) és „nesámá” (lélek – נשמה) szó ugyanazokból a betűkből áll. „A háború kitörését követő hónapokban fogalmazódott meg bennünk a gondolat, hogy a Misna Tohárot elnevezésű részét azon hősök emlékének szenteljük, akik október hetedikén estek el” – mondta Meni Even-Jiszráel rabbi, a Steinsaltz Központ igazgatója. Így a Misna utolsó, a rituális tisztaság törvényeivel foglalkozó része, a Tohárot tisztelgés lesz e tiszta lelkek bátorsága és elhivatottsága előtt. A Steinsaltz Központ úgy teszi lehetővé a szélesebb közönség számára a csatlakozást, hogy lehetőséget biztosít arra, hogy egy vagy több misnát egy-egy meghatározott hősnek szenteljenek.

A projekthez itt lehet csatlakozni:

A jó ügy érdekében létrehozott számtalan szerveződés mellett érdemes megemlíteni a megemlékezés egyéni formáit, melyekhez hasonlót bárki kitalálhat és beilleszthet a mindennapjaiba.

Tfilinrakás

Az október hetedikéi támadások nyomán például egy amerikai fiatal, Corey Silberglied magára vállalta, hogy a hazája védelmében húszévesen elesett Jáir Nafuszi emléket azzal őrzi meg, hogy minden nap tfilint rak az emlékére. Corey éveken át látogatta a környékükön működő CTeen csoportot, a Chábád tinédzserek számára létrehozott ifjúsági szervezetét. „Borzalmas és félelmetes volt egyszerre. Szerettem volna tenni valamit, de mit tehet-

nék ilyen messziről, Delaware-ből, gondoltam” – emlékezett vissza. Ekkor lépett kapcsolatba Motti Flicksteinnel, a helyi CTeen rabbijával, hogy tfilint vásároljon tőle. Szerencséjére éppen akkoriban indítottak útjára egy kezdeményezést, melynek keretein belül bárki kaphatott egy pár tfilint, amennyiben vállalja, hogy naponta felteszi egy áldozat emlékére. Corey kortársát, a harcokban elesett Jáirt választotta. Képét azóta is a tfilintáskájában tartja, és a mindennapos tfilinrakással biztosítja, hogy az elesett hős emléke továbbra is fennmaradjon. A hír Jáir családjához is eljutott és az eltelt hónapok során a két család kapcsolata egyre szorosabbá vált, végül egy találkozó is létrejött köztük.

A magyarországi CTeennel itt léphet kapcsolatba

A Jóság hete

Az azóta különös kegyetlenséggel, a szabadulása kapujában meggyilkolt Hersh Goldberg-Polin szülei többek közt a Jóság hete elnevezésű, egyhetes rendezvénysorozattal kampányoltak fiuk és a többi tús szabadságáért. A központi rendezvényekhez 120 mini esemény is tartozott, melyek mindegyike egy-egy túsra fókuszált és a résztvevők többek közt teljesítették a *háfrását chálá* (a tészta egy darabjának leválasztása) szertartását a túszok hazajutása érdekében.

Ideje van a gyásznak és ideje a táncnak

A gonosz erői leginkább örömteli ünnepünkön támadtak ránk. A szimchát Torá projekt keretein belül 1200 új tóratakarót (sok helyen tóratekereszt és tóratakarót) avatnak fel világszerte az idei szimchát Torá ünnepén, emlékezve mindazokra, akik ál kidus Hásem – Isten nevének megszentelésére adták életüket a vérengzés során, túsokként vagy hazájukat és annak polgárait védő katonaként. „Ideje van a gyásznak és ideje van a táncnak” – áll minden egyes tóratakarón, melyek segítségével a szervezők elképzeléseinek megfelelően zsidók tízezrei kapcsolódnak majd egymáshoz világszerte az ünnep szent napján, amikor előveszik a tekerceket a tóraszekrényből és táncolnak velük. Mert az erőnk az egységünkben van és csakis egységben győzhetünk.

EGY ÉV MAGÁNY

AZ OKTÓBER 7-I POGROM TANULSÁGAI

SERES LÁSZLÓ írása

Izrael lényegében magára maradt: a tavaly októberi példátlan terrortámadás és zsidóellenes pogrom után a nemzetközi közvélemény nagy része az áldozat ellen fordult, halottait elfelejtette, önvédelmi harcát nem érti, ellenségeinek államot adna. Innen lesz szép nyerni – ha Izrael és a zsidóság tud tanulni a történelemből.

Óriási lett a kereslet a Dávid-csillagos medálok iránt, és pedig vallásos és szekuláris zsidók részéről egyaránt – olvasom a zsidó.com-on, „október hetediké után egyre többen érezték úgy, hogy a szolidaritás és a kitartás szimbólumaként Dávid-csillagos medált kell hordaniuk.” Ez remek hír, csak kérdés, hol? Izraelben is nyilván fontos identitás-erősítő szerepe van ennek a gesztusnak, igazi jelentősége azonban a diaszpórában van: a Hamasz pogromja után a galutban is szabad préda lettünk.

„Hogyan jutott el a helyzet az Egyesült Királyságban arra a pontra, hogy jobban aggódom a lányom miatt, aki Dávid-csillaggal a nyakában sétálgat, mint a fiam miatt, aki a hadseregben szolgál?” – tette fel a kérdést David Wolfson, a Lordok Házának tagja néhány héttel a háború kezdete után, azután tehát, hogy már napokkal a támadás után megkezdődtek az antiszemita atrocitások Európában és Amerikában. Egy német zsidó diák pedig így fogalmazott: „Ha most Dávid-csillaggal vagy kipával járkálok az egyetemen, vagy azt mondom, 'Ám Jisráél cháj', könnyen kirobbanthatom a harmadik világháborút”.

Bár az október 7-i borzalmas terrortámadás, a tömeggyilkosság, a

kínzások, megerőszakolások, a túszejtések elsősorban az izraelieket érték, *mindannyiunknak* szánták őket, akik zsidók vagyunk és szerte a világban élünk. Folyamatosak a fenyegetések, a zaklatások, a német kormány antiszemitizmus-ügyi megbízottja a „zsidógyűlölet cunamijáról” beszélt. A gázai terroristák és némely nyugati NGO, a média egy része, egyes tanszékek szorosabb kapcsolatban vannak, mint gondoltuk. A campusokon hónapokon át éreztették a zsidó diákokkal és tanárokkal: tudjuk, kik vagytok, leszólhatunk, zaklatunk és megüthetünk benneteket, és egy nap eljövünk értetek.

Nem a PR-háborút kell megnyerni, hanem a valódit

Érdekes tíz perc volt, amíg október 7-e után még érezhető volt némi megrendülés, szolidaritás, utána máris a halott gázai civilekről beszélt a világ.

Nem csak október 7-e, de sok évtizednyi hiábavaló küzdelem után érdemes végre belátni: ha Izraelnek vannak többé-kevésbé stabil barátai (Amerika, az EU egy része), az jó hír, de a világ szimpátiáját nem lehet elérni a felmutatott éretnyes magatartással, az önmegtartóztatással, a célzott csapásokkal, az ellenség figyelmeztetésével bombázás esetén. Izraelnek önzőnek, tehát racionálisan önérdékérvevényesítőnek kell lennie, ezzel teszi a legtöbb jót a régióknak és a világnak is.

A holokauszt óta nem ölték meg annyi zsidót egy napon, mint október 7-én, de ez láthatóan feledhető szempont. Talán még nem is volt ennyire eklatáns példa a világtörténelemben arra, hogy a közvélemény számonkérően, valamiféle erkölcsi magaslatról a megtámadott fél ellen forduljon, elfelejtse és elhallgassa az áldozat halottait, hírforrásnak tartsa egy terrorszervezet adatait, önmérsékletre és „arányos” válaszra szólítva fel egy egzisztenciálisan fenyegetett népet.

A gyilkos pogrom után világszerte megnőtt a palesztin „ügy” támogatottsága, nyugati demokráciák sora ismerte el a nem létező államukat, morális hátszelet biztosítva a palesztin erőszak stratégiájának. Az ENSZ, az EU vezető tisztviselői szinte naponta ítélik el, szavazzák le, oktatják ki a zsidó államot, figyelmük töredékét szánva azoknak az iszlamo-fasiszta szervezeteknek, amelyek ellen Izrael kénytelen fegyveres harcot folytatni.

A háború döntő frontját a tudatipar vívja a médiában, a „civil” szervezetekben, az akadémiai szférában. Képzett és képzetlen véleményformálók döntenek el, kinek mi kerül a fejébe Izraelről a nyugati világban. Egy augusztusban

publikált jelentés szerint a BBC tavaly október óta több mint 1500 esetben sértette meg a pártatlanságra, a pontosságra, a tisztességre, az igazmondásra és a közérdekre vonatkozó szerkesztői irányelveit, például máig nem nevezi terrorszervezetnek a Hamászt.

Velük együtt előítéletes és felületes sajtómunkások hada ismétli naponta az „agresszor”, „kolonialista”, „apartheid” Izraelről szóló hazugságokat, osztja a halott palesztin gyerekek fotóit – olyannyira uralva a nyilvánosság tereit, hogy Izrael, ha akarna se tudna versenyre kelni velük. De nem is ez a cél. A túlélés, az ellenség legyőzése a tét Gázában és Libanonban – márpedig nem a világ múlt jóindulatán és együttérzésén, hanem az IDF áldozatos terepmunkáján múlik Izrael túlélése.

Nem Izraelen múlik a béke, a túsalku

A példátlan terrortámadás óta eltelt év világosan megmutatta, hogy – akár csak az eddigi évtizedekben – nem a mindenkori izraeli kormány magatartásán, felkínált kompromisszumain múlik a béke lehetősége. Sokan bírálják Izraelben is, hogy a kormányok végig túrték a Hamász gázai uralmát, a katari pénzek beérkezését, miközben elsőként mentek volna az utcára egy Hamász elleni preventív háború esetén.

Hosszan lehet vitatkozni a gázai-egyiptomi határon lévő Philadelphi-folyosó megtartásának katonai hasznáról, egy ideiglenes tűzszünet értelméről, lehet kritizálni Netanjahu több döntését, a kabinet radikálisabb tagjainak kijelentéseit – de igazságtalanság őket vádolni a háború elhúzódásával, soha nem rajtuk múlt a túsok élete, a béke kilátása.

Ahogy a palesztin fél Izrael megalakulása óta folyamatosan elutasít minden olyan rendezést, béketervet, amely nem 100 százalékbán enged a követeléseiknek (holott még az államiságot is elérhették volna, ha nem a terror útját választják), úgy a gázai túsalku is a lehetetlen feltételeik akadályozzák egy éve.

Az amerikaiak által már hónapokkal ezelőtt ismertetett béketervet szeptemberre a Hamász a következő módon alakította a maga kedvére:

- **Állandó tűzszünet.** Ez a harcok leállítását, a Hamász újraszervezését, jövőbeni új terrortámadások veszélyét jelenti.
- **Az IDF teljes kivonása a Gázai övezet egészéből,** beleértve a Philadelphi-folyosót és a Netzarim-folyosót (amely az övezet északi részét elválasztja a déli résztől Gázaváros alatt).
- **Az egész Gázai övezet újjáépítése.** Nem vicc, a terrorszervezet Izraelről várja, hogy potom 30 milliárd dollárt investáljon ellenségeinek infrastruktúrájába.
- **Túsokért foglyok:** minden izraeli katonanőért 50 palesztin terroristát, minden civilért 30 terroristát várnak az első szakaszban, majd a második szakaszban minden egyes férfi katonáért 500 terroristát cserélnek.

Teljesen nyilvánvaló, hogy Izrael nem tud belemenni ilyen feltételekbe, a Hamász pedig Izrael szeptember végi tűzszüneti ajánlatát utasította el. Az amerikai elnök, az európai politika és az izraeli nyilvánosság egy része azonban Netanjahut helyezi folyamatos nyomás alá, „hozza végre haza” a túsokat. Akiknek a hazahozatala természetesen az IDF egyik legfontosabb célja – de mérlegelnie kell azt is, hogy október 7-e soha ne ismétlődhesen meg.

El kell köszönnünk az önámító illúzióktól

Október 7-én Izraelben számos kibucnik és városi békebarát döbrent rá arra, hogy olyan gázai arabok segítettek a mészárlásokban, irányították a terroristákat kis térképekkel előbb a fegyverek, majd az áldozatok felé, akik előtte évekig velük dolgoztak, barátkoztak, közös projekteket szerveztek. Drámaián megkérdőjeleződött a baloldali illúziók kulcseleme, a békés együtt- és az egymás mellett élés, még akkor is, ha ez utóbbinak még hosszú évekig nem lesz alternatívája Júdea-Szamáriában (Ciszjordániában).

Meg kellett ismét tanulnunk, hogy a nemzetközi szervezetektől nem várható kiállítás a terroristák által folyamatosan támadott, fenyegetett zsidó állam mellett. Hónapokkal a pogrom után megtörténhetett az a gyalázat, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) háborús bűnök elkövetésével vádolta meg Izrael miniszterelnökét és védelmi miniszterét – egy kalap alá véve őket a Hamász terrorista vezetőivel.

Végképp hazugságként lepleződik le naponta a Nyugat vesszőparipája, az ezer sebből vérző „kétállami megoldás”. A palesztinok az államalapítás egyetlen feltételét sem teljesítik, nincs elszámoltatható, demokratikus vezetésük, állandó lakosságuk, fenn tartható gazdaságuk, és főleg nem garantálnák egyetlen szomszédjuk, az őket körbevevő Izrael biztonságát.

Nemcsak a Gázában, de az autonóm hatóság területén élő palesztinok többsége is egyetértett a tavalyi pogrommal, az erőszak támogatói, egy szabad választáson a ramallah-i hatóság irányítását is a Hamászra bíznák. Egy „kétállami megoldás” a terrort jutalmazná, szabad utat nyitna a júdeai-szamáriai terület iráni-katari felfegyverkezése előtt.

Sokak számára szomorú tanulság, de a zsidóságnak *el kell köszönnie a baloldaltól*. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy zsidó emberek ne hihtnének a szociális igazságosságban, a nagyobb egyenlőségben. Ám a nyugati szervezett baloldal, főként az új posztmarxista „woke” szélsőség „anticionista” és „emberi jogi” nyelvezetbe bújtatva Izrael ellenségeinek, az emberi jogokat lábbal tipró izlamiistáknak a barátja.

Ha egy tipikus példáját kéne kiemelnem a balos szélsőségek Izraelre gyalázó, gyászuk iránti teljes közönyt tanúsító magatartására, ezt emelném ki: a New York-i Lesbikus Nők Menetének szervezői júniusban eltávolítottak egy posztot az Instagramról, amelyen ez állt: „Gyászoljuk a zsidó életek értelmetlen elvesztését, amelyet az október 7-i támadások okoztak”. Később bocsánatot kértek, amiért együttérzésüket fejezték ki a zsidó áldozatokkal, és „kommuni-

kációs zavarokkal” indokolták, hogy ilyesmit egyáltalán gondolhattak. De ugyanezt látjuk Greta Thunberg klímavédőinél és a progresszív „ügyek” számos más képviselőinél is.

Az egyetemek „posztkolonialis-ta” kurzusain Izraelt elnyomó, gyarmattartó, fagyűlő entitásként tetelezik, amelyik illegitim, tehát nem lehet helye a világ népei között. A diaszpórában élő zsidókat pedig, gondoljanak bármit is Netanjahuról, ennek az illegitim államnak a kettős lojalitású ügynökeinek tartják, akik folyamatosan magyarázattal tartoznak pl. az izraeli telepés politikáért.

Maga a zsidó lét került veszélybe

Az október 7-i rettenet egyetlen pozitív hozadéka tehát, hogy megtanított tisztán látni, számos hazug, önáltató mítosz vált tarthatatlanná. Nem igaz, hogy az „anticionizmus” nem antiszemitizmus, a médiában, az utcákon naponta kérdőjelezi meg a zsidó nemzetállam létét, egyetlen iszlám államot vizionálva a „folyótól a tengerig”.

Izrael ellenségeit nem érdekli, hogy bal- vagy jobboldali kormány

van-e épp hatalmon. Izrael ellenségei egyállami megoldást akarnak, Izrael nélkül.

Nem igaz, hogy a Hamással lehetséges az egymás mellett élés, az évek óta tartó időnkénti oda-vissza csapás: a chartájukba foglalt genocídium-terv élő valóság. Ezt a szervezetet maradéktalanul fel kell számolni Gázában. Nem igaz, hogy a palesztinok gazdasági, szociális megsegítése, a kilátásba helyezett önálló államiság, az együttműködés megbékélteti őket. Nem valamiféle szociális vagy gazdasági, hanem ideológiai és vallási háborút folytatnak a zsidók ellen, akiknek egyik jellegzetes megjelenési formájuk, hogy izraeliek.

Sose felejtjük el, hogy a reálisan létező zsidó állam nem hibái, esetenkénti bűnei, hanem erőnei (szabadságjogok, jogállamiság, demokrácia, tolerancia, női és kisebbségi jogok) és sikerei miatt, de leginkább *puszta léte* miatt gyűlölet tárgya. Ugyanúgy egyébként, mint Amerika, a kétfajta gyűlölet gyökere egy és ugyanaz a Nyugat-, racionalitás- és kapitalizmus-ellenesség, amint azt naponta látjuk a campusokon.

Izrael az élő megtestesülése a szabad és autonóm zsidóságnak, amely készen áll megvédeni magát, és nem hajlandó többé a történelem áldozata lenni.

Ez az, amit sokan nem hajlandók elfogadni. Ahogy Izraelt a világ népei között, sokan a zsidókat is újra idegeneknek látják a saját társadalmikban. Ismét megkérdőjeleződött az egzisztenciális biztonságunk, a társadalmi integrációnk, és végképp intézményesedett a kettős mérce.

A legfontosabb tanulság az egészből talán az, hogy soha nem szabad meghunyászkodni, megtagadni az identitásunkat. Vissza kell szólni, aktívan tenni kell a gonosz ellen. Ha pedig azt látjuk, hogy ismerősünk #FreePalestine-t osztott meg, válaszoljunk egy kis izraeli zászlóval, és biztosítsuk arról: a folyótól a tengerig ez az egyetlen, amit látni fogtok, barátom.

(Szerzőnk írása a szeptember közepi helyzetet tükrözi.)

A FÉLELEM RAGADÓS, AHOGY A NEVETÉS IS

STEINER ZSÓFIA interjúja

CASTEL ANNA pszichológus 17 éve él Izraelben. Október 7. óta – mint minden, mentális egészséggel foglalkozó szakember – ő is megfeszített tempóban dolgozik, hogy segítsen az egész lakosságra kiterjedő trauma feldolgozásában. Az izraeliek és a diaszpóra helyzetéről, mentális egészségről és a gyerekek megóvásáról beszélgettünk – online, mert az iráni támadások miatt törölték a budapesti útját.

– Ez az év egyrészt nagyon gyorsan elment, másrészt meg végtelenül hosszú volt. Te hogy tekintesz vissza rá?

– Úgy érzem, hogy öt évet öregedtem tőle. Attól tartok, hogy ki vagyunk égve rendszeren, a lelki és mentális erőforrásaink kezdenek kimerülni. Természetesen a háborús helyzet okozta kiegészre, nem a munkahelyi kimerültségre gondolok. Ennek az évnek a lenyomata többek között érzelmi, fizikai és mentális kimerültségben nyilvánul meg. Sokan küzdenek szorongással, alvászavarokkal, koncentrációs nehézségekkel. A hosszan tartó stressz hatására csökken az empátia és erősödik a pesszimizmus. Mindezek ellenére még így is sok a megható szolidáris gesztus.

– Hogy lehet együtt élni ezzel az állandó feszültséggel?

– Az emberek többsége valamiféle disszociációhoz hasonló működési módra váltott. Az emberi lélek nem bír folyamatos kapcsolatban lenni a szenvedés forrásával. (Szubjektíven elég abszurd helyzetként élem meg.) Az egyik pillanatban kapcsolódsz a háborús állapothoz, a túsokhoz, az

aggasztó biztonsági helyzethez. A másik pillanatban pedig el vagy foglaltva azzal, hogy almáspitét akartál sütni, és nincs olyan alma, amit akartál, nem lesz jóízű a sütemény.

Egyfajta kettős tudatállapot, amiben az egyik pillanatban itt vagy, a hétköznapi tevékenységeddel elfoglalva, a másik pillanatban a híreket próbálsz megemésztetni, és saját magadat vagy körülötted lévőket megnyugtatni. Néha ez az egyensúly már nem tartható fenn, de az emberek nagyjából már begyakorolták ezt, és így tudnak továbbmenni, folytatni a hétköznapi tevékenységüket.

– Miből adódik az, hogy vannak, akik nehezebben viselik a helyzetet, mint mások?

– Sajnos sokan vannak, akiknél valamilyen korábbi negatív életeseményre rímelve beindította a lavinát. Efféle fokozott sérülékenységet, érzékenységet több tényező kölcsönhatása okozhat. Ezek közé tartoznak a genetikai hajlam, temperamentum, a korai életesemények (például gyermekkori traumák vagy bizonytalan kötődés), bizonyos személyiségjegyek, koráb-

bi traumatikus élmények, a hatékony stresszkezelési készségek hiánya, a társas támogatás elégtelensége. Az utóbbi tényező miatt a szociálisan elszigetelt társadalmi csoportok, mint pl. az idősek, vagy itt nálunk az új bevándorlók hatványozottan ki vannak téve a traumatizálódásnak. A neurobiológiai tényezők (például az agy stresszválasz-rendszerének működése), valamint a krónikus stressz szintén érzékenyebbé tesznek a trauma kialakulására. Természetesen az egyéni különbségek jelentősek lehetnek, és a vulnerabilitás mértéke az élet során változhat a körülmények és tapasztalatok függvényében.

A gyermekkorban átélt kedvezőtlen tapasztalatok és traumák különleges jelentősége abban rejlik, hogy ezek nem csak közvetlenül befolyásolják az egyén fejlődését, hanem hosszútávon is érzékenyebbé teszik őt a stresszre és a negatív élményekre. Az ilyen háttérrel rendelkező személyek hajlamosabbak lehetnek a későbbi élethelyzeteket intenzívebben, akár traumatikusan megélni, ami növeli a pszichológiai problémák kialakulásának kockázatát.

– Az izraeliekről él egy olyan kép bennünk, hogy mindent kibírnak, semmi nem töri meg őket. Ez a kép él az izraeli társadalomban is?

– Itt van egy olyan elképzelés, hogy az ember legyen olyan, mint a keljfeljancsi. Beléd rúgtak? Kelj fel! A legtöbb ember erre képes, megrázza magát és megy tovább. De ez évtizedek óta tart, amitől egy kumulatív stressz állapotban van nagyon sok ember. Ma már nagyobb a tudatosság az azal kapcsolatban, hogy ezek a rehabilitációs folyamatok időigényesek, de évtizedeken keresztül ez volt itt a felfogás és ez látszik a politikai döntésekben is.

A test nem felel a traumát. A traumatikus élmények nemcsak mentálisan, hanem fizikailag is tárolódnak. Ez megmagyarázza a trauma hosszan tartó testi tüneteit, mint a fájdalom vagy a fokozott stresszreakciók.

– Mintha most egy kicsit jobban odafigyelnének társadalmi és kormányzati szinten is ezeknek a mentális helyzeteknek a kezelésére. Érezhető valóban ez a fejlődés?

– Körülbelül a kilencvenes évek közepéig nem volt akkora a trauma-tudatosság, de azóta ez rengeteget fejlődött. Az első libanoni háború óta voltak regionális ún. reziliencia központok azokon a helyeken, amelyek erősen érintettek voltak a háború vagy terror által. De ekkora mértékű katasztrófa még nem volt, és ennek elenére nagyon gyorsan reagált Izrael. Az első két-három héten elsősorban önkéntes pszichológusok és szociális munkások látták el a tragédia túlélőit és a kitelepített lakosokat. Körülbelül két hét alatt a társadalombiztosító, az egészségügyi minisztérium és mások egy ernyőszervezetet hoztak létre a meglévő reziliencia központok tevékenységét kiterjesztve az egész országra. Mostanra minden magára valamit adó kórház, illetve nagyobb egyetem is alapított egy-egy ilyen rendelőt.

Kik és hogyan kaphatnak segítséget? A Társadalombiztosító (Biztosítás Leumi) 2023-as szorongáskezelési szabályzata a biztonsági eseményekből eredő szorongásos állapotokra

Reziliencia

A reziliencia általánosságban rugalmas ellenállási képességet jelent, azaz egy rendszernek azt a képességét, amivel erőteljes, akár sokszerű külső hatásokhoz sikeresen tud adaptálódni. A pszichológiában azt a képességet jelöli, hogy az ember testi-lelki szenvedés, illetve nehéz élethelyzetek átélése után gyorsan vissza tudja nyerni eredeti, jó állapotát.

vonatkozik. A protokoll szerint az érintettek ellátása ingyenes. Sajnos a háború által leginkább sújtott területeken nincs elég terapeuta, ezért hosszú a várakozási idő.

– Az egész ország traumatizált, ebben a pszichológusok és pszichiáterek is benne vannak. Milyen segítséget kapnak a szakemberek a feldolgozáshoz?

– Erről már nagyon sokat beszéltek a korona alatt, hogy mi van akkor, amikor a gyógyítást végző szakember ugyanabban a cipőben jár, mint a páciens. Voltak kezdeményezések, mindenféle regenerációs elvonulásokra, de nagyon kevesen tudják ezt igénybe venni. Mert hogy lépsz ki ebből a rutinból? Ha valaki szeretne egy picit pihenni, kiszellőztetni a fejét ebben a helyzetben, annak külföldre kell mennie. Nekem is kellett volna most Budapestre mennem, de hogy menjek el, amikor nem tudom, hogy vissza tudok-e jönni?! Van három kisgyermekem, kötelezettségeim, itt van az életem.

– Rögtön az elejétől kezdve mindenhol a holokauszthoz hasonlították ezt a helyzetet. Megállja a helyét ez a hasonlat?

– Érdekes, hogy hallom itt is ezeket a hangokat, de sokkal kevésbé, mint mondjuk a magyarországi zsidók közösségi oldalain. Úgy gondolom, hogy ez egy elég más helyzet és más lelkiállapot. Van országunk, egy talpalatnyi föld, ami a miénk, egy prosperáló földdarab, egy potens hadsereggel még akkor is, hogyha van egy cserbenhagyottság érzés.

Értem, hogy mit fejeznek ki a párhuzammal, de az a kiszolgáltatottság érzés meg a végzetszerűség, ami nagyon központi a holokauszt-traumá-

ban, az nincs ebben benne. Egy más diskurzus van itt, ami szintén nem könnyű. Ki a felelős a törtétekért, milyen mulasztások történtek? Ehhez adódik számos, a tudatalattiban bugyogó felvállalhatatlan érzés, az izraeli társadalom érzékeny pontjai.

– Mi a jobb: teljesen képből lenni a hírekkel, vagy egy kicsit elszakadni és nem „intravénásan” bevezetni az összes hírt, ami létezik?

– Minden ember számára más jelent a biztonságérzetet. Általában az az aranyszabály erre, hogy amennyire lehet, korlátozni kell a híreket és ha lehet, ne legyen vizuális inger benne. Azt javasoljuk általában, hogy ne legyen állandóan bekapcsolva a televízió és az összes közösségi média, mert pont azt a lelki egészségvédő mechanizmust nem engedi működni, amiről az elején beszélünk.

– A gyerekeket érdemes teljesen elzárni a hírektől?

– Nem lehet őket teljesen elzárni, illetve lehet, de annak az az ára, hogy ahelyett, hogy a te szűrődön keresztül kapná meg az információt, mindenféle helyről fog odaérni hozzá. Ezért a gyerekeknek mindig fontos magyarázatot adni egy fenyegető, rossz helyzetről. Mert ha nem adsz nekik egy koherens magyarázatot, akkor ők fogják ezt kitalálni és az sokszor sokkal rosszabb. A gyerekekre is abszolút vonatkozik, hogy minél kevesebb médiatartalomnak legyenek kitéve, főleg a vizuális rész nagyon veszélyes, a képek sokkal inkább velünk maradnak. Fontos, hogy minden kérdés legitim, az érzések legitimek, próbáljunk pozitív üzeneteket közvetíteni, biztosítani, hogy nincs egyedül.

Legjobb, hogyha minél közelebb mérsz a valósághoz, de át kell gondolni, mi az, amit feltétlenül kell tudniuk és mi az, amit nem, vagy nem abban a formában. És természetesen a példamutatás nagyon fontos. Ha a felnőtt – akár okkal – túlreagálja a helyzetet, akkor a gyerekek hasonló módon élnek ezt meg. A félelem ragadós, ahogy a nevetés is.

(És már meg is érkezett a következő páciens, be kellett fejeznünk a beszélgetést.)

Visszatérő gyerekek, visszatérő szülők

BÁÁL TSUVÁ KISOKOS 2. rész

ÖBERLANDER BÁRUCH RABBI írása

Korábban már foglalkoztunk a báál tsuvák, báltsüvék, vagyis a valláshoz visszatérőknél gyakran felmerülő kérdésekkel¹. Most újabb csokrot állítottunk össze ezekből, elsősorban a szülő-gyerek viszonyra fókuszálva. Kinek mik a kötelességei és jogai egy olyan helyzetben, ahol a szülő és a gyerek nem egyformán vallásos.

Tisztelettel kiiaozítani

A messiási időkről azt mondja a próféta², hogy „visszatéríti az atyák szívét a gyermekekhez...” – amit a kommentátorok³ úgy magyaráznak, hogy nem „a gyermekekhez”, hanem „a gyermekek által”, vagyis a szülőn keresztül hozza vissza a szülő szívét az istenszolgálathoz, vagyis a gyerekek fogják tanítani a szüleiket, mert ők vallásosabbak lesznek és jobban ismerik, gyakorolják a szabályokat. Ez a fordított helyzet könnyen eredményezheti azt, hogy a szülő kínosan érzi magát, a gyerek pedig átlép egy bizonyos határt.

Még egy vallásos családban is előfordulhat, hogy a gyerekek hibát vesz észre a szülője vallásgyakorlatában. A há-láchá⁴ azt írja, hogy a gyerekek ilyenkor nem szabad szemtelenül rászólnia, hanem olyasmit kell mondania, amiből észre fogja venni, hogy ez és ez tilos. De mi a helyzet a nem-vallásos szülő esetében? Ilyenkor úgy kell mondania a gyerekeknek, hogy ezt és ezt tanultuk, hogy az ilyen és ilyen viselkedés tilos, anélkül, hogy kiemel-né, hogy a szülő épp azt tette⁵. Ha a gyerek tapintatosan mondja, akkor nagyobb is az esély, hogy a szülő elfogadja és követni kezdi⁶.

Nézzünk néhány helyzetet, amiben a gyerekeknek kell döntenie, ha más utat választ, mint a szülei!

AZ ÚJ ÉLET KEZDETE

Brit milá: kinek a kötelezettsége a körülmetélés?

A körülmetélés, a belépés Ábrahám szövetségébe az egyik legfontosabb micva a zsidóságban a Talmud sze-

rint⁷. Honnan tudjuk ezt? Onnan, hogy az egész Tóra kapcsán összesen háromszor szerepel, hogy ez „szövet-ség” az Örökkévaló és a zsidó nép között⁸, míg a körül-metélésre összesen tizenháromszor⁹.

Az eredeti micva szerint nyolcnapos korban kell meg-ejteni¹⁰, de ha valamiért nem történt meg, akkor pótolnia kell neki magának¹¹. Sokan megteszik a bár micvó előtt, ezzel biztosítva, hogy a bár micvó fiúként föl lehessen hívni őt a Tórához¹². Ha sem ekkor, sem az esküvő előtt nem történt meg¹³, akkor a későbbiekben pótolni kell. Ez a kötelezettség az ember élete végéig fennáll¹⁴.

A csecsemőkori és a bár micva utáni *brit milá* között az a különbség, hogy utóbbit helyi érzéstelenítéssel végzik el¹⁵, és az áldás szövege megváltozik. Mivel a micvát nem a szülő teljesíti, így a „beléptessem (להכניסו, *loháchniszo*) a gyerekeket Ábrahám szövetségébe” helyett a „belépjek (להיכנס, *lohikánész*) Ábrahám szövetségébe” szavak hang-zanak el¹⁶. Ennek oka, hogy a bár micvó után már saját magának kötelessége a *briszt* megcsinálni, nem az apjá-nak¹⁷. Azonban még ekkor sem sebészorvos, hanem sza-kavatott *mohél* végzi a beavatkozást, akinek egészségügyi képzettsége is van, ezzel biztosítva, hogy ne csak bizton-ságos, de háláchikusan is megfelelő legyen a körülmetélés.

Pidjon háben: ki váltia ki az elsőszülöttet?

A körülmetéléshez hasonlóan a *pidjon háben*, az elsőszü-lött kiváltásának kötelezettsége¹⁸ is magára az elsőszü-löttre száll, ha az apja nem tette ezt meg időben, a szüle-tés utáni 31. napon¹⁹ vagy legalább a fiú 13. születésnapjáig. Bár micva kor után a fiú kötelezettsége kiváltania magát²⁰.

Ha nem ismeri pontosan a születése körülményeit, mindenképpen utána kell járnia, hogy vonatkozik-e rá a parancsolat, tehát pl. az anyjának nem volt-e, ne adj Isten, vetélése az elsőszülöttje előtt²¹.

Ha a *báál tsvá* még kiskorú és a bár micvájára készülve szeretné megcsináltatni akár a *briszt*, akár a *pidjon hábént* (amennyiben bebizonyosodik, hogy vonatkozik rá a micva), de az apa nem tud vagy akar ebben közreműködni, akkor a közösség vagy a család egy felnőtt tagja, a zsidó ügyekért felelős rabbinikus bíróságot, a *bét dint* képviselve lépjen fel és vállalja az apa szerepét²² (de az anya fel van mentve ez alól)²³. Ilyenkor ennek megfelelően változik az áldás szövege (*ál pidjon hábchor*)²⁴.

Vallási tanulmányok

Az, hogy hol tanuljon a gyerek, nemcsak *báál tsvá* gyerek esetében okozhat feszültséget, hanem vallásos családokban is. A háláchá szerint²⁵ a szülő nem akadályozhatja a gyereket abban, hogy micvákat teljesítsen és közelebb kerüljön a zsidósághoz.

Gyakran elhangzik, ha a gyerek jesivába vagy vallásos lányiskolába szeretne menni, hogy itthon is tanulhat, informális keretek között. Teljesen más azonban a tanulás vasárnap este, vagy amikor épp ráér az ember, mint rendszerben, folyamatosan, alaposan tanulni.

A Talmud azt mondja²⁶, hogy az ember ott tanuljon, ahova a szíve húzza. A tanulás nem kiszámítható dolog, nem feltétlenül jó az egyik diáknak az, ami a másiknak. Ezért a háláchá²⁷ azt mondja, hogy a szülők ne próbáljanak nyomást gyakorolni a gyerekekre, hanem hagyják, hogy ott tanuljon, ahova a szíve húzza. Ezzel érveltem mesteremnek Grünwald József (1903–1984) pápai rabbinak is, amikor Kfár Chábádba akartam menni tanulni, de a szüleim azt szerették volna, ha New Yorkban maradok. A pápai rabbi elfogadta az érvelésemet, mert úgy éreztem, nem lennék képes úgy tanulni New Yorkban, mint Izraelben egy Chábád jesivában.

Ugyanakkor a rabbi utalt arra, hogy próbáljak meggyezni a szüleimmel. Ezzel valószínűleg képviselte azt a véleményt, amit egyes rabbi megfogalmaz-

tak²⁸, hogy még abban az esetben is, amikor a háláchá azt mondja, hogy nem kell a szülőkre hallgatni, akkor is érdemes rájuk figyelni, mert ők ismerik a gyereket és a legjobbat akarják neki. Könnyen elképzelhető, hogy a gyerek ellenkező véleményének az az alapja, hogy fiatal, túl lelkes és nincs meg a kellő tapasztalata.

Annyi a különbség a vallásos szülők és a nem-vallásos szülők között, hogy a vallásos szülőknek ugyanaz a céljuk, mint a gyerekeknek: a vallási tanulás. Nem-vallásos szülőknél, ha nekik kevésbé fontos a zsidóságban való elmélyülés, akkor másként kell mérlegelni, kevesebb tere van a kompromisszumnak, de nem megoldhatatlan.

Ennek kapcsán érdemes arra gondolni, hogy sok esetben idővel a szülő jön rá arra, milyen jót tesz ez a gyerek lelkének, és a végén még örül is neki. Erről eszembe jut egy nem-vallásos szülő, aki azt mondta a '90-es években Vasváriban a fia bár micváján: örül neki, hogy a fia ilyen fiatal korban felnőttként megtalálta a saját útját az életben, és ebben neki az a dolga, hogy támogassa. Mindez különösen sokat jelentett nekem azok után, hogy kezdetben azt mondta, nem szeretné, ha a fia nálam tanulna...

Kóser-ság

Ahogy korábban már utaltunk rá²⁹, a kóser étkezés gyakran komoly ütközőzóna a megtérő gyerek és nem-vallásos szülei között, többek között azért, mert maga a kóser-ság egy roppant összetett háláchikus téma. Sok tapintat és odafigyelés szükséges mindkét fél részéről ahhoz, hogy sértődések nélkül navigáljunk ebben a kérdésben.

Fontos tudni, hogy ha valaki átáll a kóserságra, akkor sok mindent meg kell tanulnia és meg kell szoknia. Mi kóser, mi nem, mire kell pecsét, mire nem (pl. cukor, só), meg kell szokni a húsos és tejes elválasztását. Azt is meg kell tanulni, mi van, ha elrontott valamit: mikor kell bevonni a rabbit stb. Ha a szülők nyitottak a kóser konyhára való átállásra, akkor a *báál tsvá* gyerek feladata, hogy mindezt megtanítsa a családjának. Ha így tesz, akkor megbízhat benne, hogy a családja főztje kóser, és nyugodt szívvel fogyaszthatja ezt az ételt³⁰.

Kóser, de szombatot főtt

Ez a kérdés nem jutott volna eszembe, ha nem történt volna meg. Járt ugyanis egyszer egy *báál tsvá* fiatal a Pesti Jesivába, akinek a szülei nagyon segítőkészek voltak, és a gyerekek kedvéért átálltak a kóser konyhára. Egyik héten azonban az anyuka pénteken nem ért rá mindennel előkészülni, ezért már a szombat bejövetele után fejezte a főzést. A gyerek nem ette meg, mert az volt az érzése, hogy nem szabad. Sábész után hívott föl, hogy megkérdezze, helyesen döntött-e.

Egyet kellett vele értenem. Az, ami szombatszegéssel készül, azon a sábeszen mindenki számára tilos, nem szabad használni vagy fogyasztani, de nem kell kidobni, a sábesz kimenetele után meg lehet ennie valakinek³¹. Azonban ekkor sem fogyaszthat belőle az, aki készítette és az, akinek készítette³².

SZOMBATTARTÁS NEM-VALLÁSOS OTTHONBAN

Ha már a szombattartást említjük, érdemes egy pillantást vetni erre a kérdésre, ami együtt élő családtagok esetén nehézséget tud okozni, még akkor is, ha a nem-vallásos családtag segítőkészen áll hozzá a kérdéshez.

Az egyik alapvető szabály, amire mindig emlékezni kell, az az, hogy a nem-vallásos zsidó pont ugyanolyan zsidó, mint a vallásos: ami neki tilos, az a nem-vallásos szülőjének is tilos. Ahogy főntebb láttuk, a szombati tiltott munkavégzés eredményét pedig nem szabad élveznünk, legyen szó a villany fölkapcsolásáról vagy vacsorafőzésről.

Nézzünk egy gyakori példát: a villanygyújtást. A fentiek érdemében egy olyan szobában, ahol eredetileg nem lehetett olvasni a villany nélkül, nem szabad olvasnunk akkor sem, ha a szülő előzékenyen fölkapcsolja a lámpát a gyereke kedvéért. Ha nehezen is, de lehetett olvasni, akkor nem kell kimennie, lehet tovább olvasni³³. Ha az ellenkezője történik, és lekapcsolja, hogy aludni tudjunk, akkor lehet aludni, mert ott nem történt változás, csak elhárult egy akadály³⁴. Hiszen sötétséget teremteni nem lehet, csak elvinni a fényt belőle.

Ugyanez a háláchá, ha egy nem-zsidó végez munkát a zsidónak! Kivételesen, ha a saját érdekében teszi a munkát, vagyis, ha azért gyújt lámpát, mert ő szeretne olvasni, akkor olvashat a zsidó is³⁵.

Ki csinálja a kidust?

A péntek esti vacsora különleges szerepet játszik a zsidó családok életében. Sokan, még ha mást nem is tartanak

be a szombati előírásokból, csinálnak kidust és együtt vacsoráznak.

A bor különleges szerepet játszik a zsidóságban, és csak akkor kóser, ha kizárólag zsidók foglalkoztak vele a gyártási folyamat elejétől. A kóser és a nem kóser bor között csak ez az egy különbség van, hogy ki ért hozzá³⁶, pl. ki nyitotta ki a palackot. Kivételesen az ún. *mevusál* bor, ami fel volt korábban forralva: ehhez bárki hozzányúlhat³⁷.

A szombati pihenés nagyon fontos alapköve a zsidóságnak, mert ezzel ismerjük el, hogy Isten létezik, és ő teremtette a világot és uralkodik rajta³⁸. A *Sulchán áruch* szerint³⁹, ha valaki gátlástalanul nyilvánosan szegi meg a szombatot, akkor többek között elveszíti azt a kiváltságot, hogy a kóser borral foglalkozhasson. Többféle értelmezése van annak, hogy mit jelent a gátlástalanul nyilvánosan⁴⁰. Van, aki szerint csak arra vonatkozik, aki bibliai tilalmat szeg meg, van, aki szerint arra, aki meg se próbálja eltitkolni a törvényszegését. Biztosan nem vonatkozik azokra, akik nem kaptak zsidó nevelést, és így nem tudják, mi az a szombat⁴¹. Mivel nincs egyetértés ebben, ezért minden olyan helyzetben, ahol nem csak vallásos zsidók vannak jelen, érdemes *mevusál* bort választani.

Így pedig akár a nem vallásos családfő is csinálhatja a kidust, hiszen aki zsidónak született, az zsidó. És alapfeltevés a zsidóságban⁴², hogy a szíve mélyén mindenki hisz az Örökkévalóban és a parancsolataiban.

FORDÍTOTT HELYZET: vallásos szülő nem-vallásos gyereke

Ebben és a korábbi cikkünkben egyaránt arra az esetre fókuszáltunk, amikor a szülő a nem-vallásos és a gyerek lesz *báál tsvá*. Azonban létezik ennek az ellentéte is, a vallásos szülő nem-vallásos gyerekének a helyzete. Ez kétféleképpen állhat elő.

Először akkor, amikor valaki már szülőként lesz vallásos, de a kisebb-nagyobb gyerekei nem követik őt ebben. A másik, aki vallásosan nevelte a gyerekeit, de azok elfordulnak a zsidóságtól, amit *yinglish*, angolos jiddis kifejezéssel úgy mondanak, *off the derech*, OTD lett, vagyis letért az útról.

Mindkét eset nagyon összetett és bonyolult élethelyzet és többféle hozzáállás van a témához. Megemlíteném a híres német bölcset, Rabénu Gersom (960–1028) esetét, aki szabályos gyászt tartott a fia után, mintha meghalt volna, amikor a fiú kitért⁴³. Azt hiszem, az utóbbi években egyre inkább kialakult az a konszenzus, hogy minden körülmények között szeretettel kell kezelni a gyerekeket és továbbra is kedvesen eléjük tenni a zsidóságot annak érdekében, hogy megmaradjon a gyerek és a szülő közötti kapcsolat és az esély, hogy a gyerek visszataláljon vagy odataláljon a zsidósághoz.

Fontos, hogy a szülő reálisan mérje fel helyzetet: ha a szülő úgy érzi, hogy ő hibázott, próbálja jóvá tenni. De a rabbik azt is szokták hangsúlyozni, hogy az, hogy egy gyerek elfordul a zsidóságtól, nem egyértelmű bizonyítéka annak, hogy a szülők hibáztak és rosszul nevelték a gyereket. Még egy tökéletes szülő és tökéletes nevelés mel-

Kellenek-e külön báál tsuvá iskolák?

Mára kialakultak azok az intézmények és oktatási programok, amelyek segítenek a (fiatal) felnőttként vallásossá válóknak megszerezni a szükséges tudást. Fiatalabb korban azonban felmerül, hogy milyen intézményi keretek szolgálják legjobban a gyerekek oktatását. Ez több részre bontható kérdés:

1. vallásos zsidó óvodák és iskolák legyenek-e nyitva olyan nem-vallásos gyerekek előtt, akiknek a szülei szívesen vennék, hogy a gyerekeik zsidó közegben nevelkedjenek?

Sok közösségben elzárkóznak ettől, attól tartva, hogy a nem-vallásos családok gyerekei olyan szokásokat, hozzáállást hoznának be, ami rossz hatással lenne a vallásos családban nevelkedő gyerekekre⁴⁴. Ennek a véleménynek a képviselői mellett vannak, hogy külön iskolája legyen a nem-vallásos gyerekeknek.

A lubavicsi Rebbe nagyon ellenezte ezt⁴⁵, és azt mondta, hogy a lubavicsi iskolák minden zsidó gyerek előtt nyitva állnak, be kell őket venni, abban bízva, hogy a pozitív zsidó légkör ellensúlyozni fogja az esetleges negatív hatásokat.

Ma minden lubavicsi intézmény követi ezt a felfogást és eszerint alakítja ki a tantervét. Így egy csoportban vagy osztályban vannak lubavicsi haszid családból származó gyerekek éppúgy, mint más ortodox gyerekek vagy nem-vallásos családok gyerekei, akik együtt tanulnak és fejlődnek.

2. Nehezebb a helyzet a magasabb szintű iskolákban, gimnáziumokban és jesivákban, hiszen rengeteg alaptudása hiányozhat egy báál tsuvá fiatalnak és már nehezebb az integrálódás is ebben a korban. Így mindenképpen külön tantervre van szükség ahhoz, hogy utolérjék a társaikat. Itt is két nézet van. Az egyik szerint teljesen külön intézményben legyenek, ám mások szerint jobb, ha egy intézményen belül vannak, hogy a báál tsuvá fiatalok megtapasztalhassák, milyen a vallásos élet a maga valóságában⁴⁶.

lett is megmarad a gyerek szabad akarata, hogy döntsön, milyen irányba szeretne elmenni. Nagyon sok háláchikus

kérdés merül fel ebben a helyzetben, amihez nagy empátia szükséges, ebben sokat segíthet egy kompetens rabbi iránymutatása.

A családjunkban sokat emelgetett történet azé a fiatalemberé Izraelben, aki nem volt nagyon vallásos. Amikor azonban az anyukája özvegyiségére hozzájuk költözött, nem akart neki szomorúságot okozni, ezért sábeszeken úgy tett, mintha zsinagógába menne: elkészönt az anyukájától git sábeszel, majd a táleszacsckójával a hóna alatt elment otthonról. Csak éppen a zacskóban nem a tálesz volt, hanem a fürdőnadrágja. Pár órára elment az uszodába, majd visszatért és kidust csinált. Annyi ideig játszották el a nagymama kedvéért a vallásosságot, hogy végül rájuk ragadt. Évtizedekkel később találkoztam vele, amikor nálam járt itt Budapesten a lányával és a vejevel. Amikor láttam, ahogy ő maga egy vallásos könyvben elmerülve olvasgatott, a lánya pedig parókéval, a veje kaftánban ülnek nálunk, nem akartam elhinni, hogy ez ugyanaz az ember.

BÓNUSZ KÉRDÉS: báál tsuváként vallásos gyereket nevelni

Végezetül térjünk ki arra, amikor már a báál tsuvá „gyerek” maga lesz szülő!

Báál tsuváként születetten vallásos gyereket nevelni rengeteg kihívást rejt, hiszen ezt nem lehet tankönyvekből megtanulni. Gyakran előfordul ezért, hogy indokolatlanul szigorúan fogják a gyerekeket.

Egy konkrét esetre emlékszem a zsinagógában, hogy a tóraolvasás közben egy báál tsuvá apuka nem engedte ki a kicsi gyereket, hogy kint játsszon az udvaron a többiekkel, arra hivatkozva, hogy a gyereket arra is rá kell nevelni, hogy minden héten van tóraolvasás és meg kell tanulnia meghallgatni. Bár háláchikusan ez rendben is lenne, a gyakorlat nem ez, ahogy ezt meg is beszéltem vele. Én vallásos közösségben nevelkedtem, vallásos közegben és még maga mesterem, a pápai rabbi is kiengedte majdnem a bár micváig a fiát, hogy játsszon. Csak, amikor már közeledtünk a bár micva korhoz, akkor kezdtünk el fokozatosan bent maradni a tóraolvasásnál. Itt is meg kell találni a középutat, hogy ne hagyjunk mindent rá a gyerekekre, de ne is legyünk túl szigorúak vele.

Akár szülőként, akár gyerekként, akár a vallásos, akár a nem-vallásos félként kerülünk ilyen helyzetbe, mindig tartsuk szem előtt, hogy szeretettel és tisztelettel többre jutunk, mint hatalmi szóval és elhidegüléssel!

¹ Egység 174. szám 13–17. oldal; ² Máláchi 3:24.; ³ RáSI uo.; ⁴ Sulchán áruch, Jore deá 240:11.; ⁵ De lásd Rison löcijon a SÁ-hoz uo.; ⁶ Prédikátor 9:17. alapján; ⁷ Nödárim 31b.; ⁸ Maimonidész: A körülmetélés szabályai 3:9.; ⁹ Talmud uo.; ¹⁰ 3Mózes 12:3.; ¹¹ SÁ JD 262:2.; ¹² Lásd A rabbi válaszol 1. kötet 9. fejezet; ¹³ Lásd Váján Jozsef 3. kötet JD 49. fejezet; ¹⁴ Lásd Maimonidész uo. 1:2.; SÁ uo. 1.; ¹⁵ Lásd Encyclopedia of Medicine and Jewish Law (héber) 4. kötet 570–610. oldal; Sulchán Menáchem 5. kötet 129–130. oldal; ¹⁶ Ocár hábrit 3. kötet 395. oldal 13. paragrafus; ¹⁷ Maimonidész: A Misná kommentárja, Sábát 19. fejezet végén; ¹⁸ 4Mózes 18:15–16.; ¹⁹ SÁ JD 305:11.; ²⁰ Uo. 15.; lásd még Pidjon háben köhlicháto 1:13.; ²¹ SÁ uo. 21–23.; ²² SáCH a SÁ-hoz uo. 20.; lásd még PHK uo. 21–22.; ²³ SÁ uo. 2.; ²⁴ Uo. 10. RÖMÁ.; ²⁵ Uo. 240:15.; ²⁶ Ávodá zárú 9a.; ²⁷ SÁ uo. 25.; ²⁸ Lásd Sévet hálévi responsum 2. kötet 111:15.; ²⁹ Egység uo. 16. oldal; ³⁰ Lásd uo. 17. oldal; ³¹ De lásd Biná vódáát 8:3.; ³² Lásd A rebbe válaszol 3. kötet 10. fejezet; ³³ SÁ RSZ 276:13.; ³⁴ Lásd Jén málchut 3:17.; ³⁵ SÁ RSZ uo. 6.; ³⁶ SÁ JD 123:1.; ³⁷ Uo. 3.; ³⁸ Maimonidész: A szombat szabályai 30:15.; ³⁹ Lásd SÁ OC 385:3.; Maimonidész uo.; ⁴⁰ Lásd Jén málchut 3:17.; ⁴¹ Lásd SÁ RSZ 385:3.; Jén málchut uo. 24.; ⁴² Tánjá 18. fejezet; ⁴³ Lásd Mordecháj, Moéd kátán 886. fejezet; Áruch hásulchán JD 345:7.; Tákánát hásavim 2. kötet 64. fejezet; ⁴⁴ Lásd pl. a torontói rabbi véleménye, idézi Igrót kodes 33. kötet 377. oldal lábjegyzetben; ⁴⁵ Igrót kodes uo. és a láb.; ⁴⁶ Lásd minderről Kfár Chábád hetilap 2015. szám 38–40. oldal, 2022. szám 20. oldal.

Szentföldit a korfui helyett!

MAGYARORSZÁGI ETROG-KÉRDÉSEK A 20. SZÁZAD FORDULÓJÁRÓL

CSEH VIKTOR írása

Napjainkban, ahhoz, hogy szukkotra ünnepi csokrot vásároljunk, elég egy telefonhívás, néhány kattintás az interneten, vagy beszélgetni a hitközségre, ahol normál áron szép, szentföldi luláv-szettet kapunk. De nem volt ez mindig így! A háború előtti Budapesten – s persze az egész országban – kihívás volt a szukkotai csokor beszerzése. Az etroggal volt a legtöbb probléma, főleg a szentföldi-korfui témakörben. Hogy milyen kérdésekkel és kihívásokkal kellett évről évre szembesülnie a szukkotai csokor kapcsán a hazai zsidóknak, azt megtudhatja a Judapest anno legújabb írásából.

A dilemma esszenciája

Manapság a későn ébredőknek is jut szukkotai csokor, de képzeljük el egy olyan időt, amikor az ünnep előtt legalább másfél hónappal (jellemzően *ros chodes elulkor*) már le kellett adni igényeinket az „etrog ügynököknek”, különben hoppon, de legfőképpen luláv nélkül maradunk. Nem volt ez oly régen! De folytassuk a gondolatkísérletet. Még javában élvezzük a nyarat, de mivel előrelátó, gondos zsidók vagyunk, megrendeltük a csokrunkat. De vajon jól döntöttünk-e, amikor – mint a legtöbben – korfui etrogot kértünk? Nem kellett volna vajon inkább a szentföldit?

Bagatellnek tűnhet a két kérdés, pedig a 20. század fordulóját ez a dilemma uralta. Természetesen a hétköznapi emberét kevésbé érdekelte, vagy ha érdekelte is, a mindennapok kihívásai elnyomták ezt a kérdést, de a rabbik és Talmudtudósok időről időre próbáltak hatással lenni arra, hogy a zsidók a görög etrog helyett a szentföldit részesítsék előnyben.

A Tóra parancsa nélkül az emberiség az egyszerű citrusfélék hétköznapi életében hagyta volna az etrogot, s nem is lenne érdekes, hogy hol terem. A zsidóság szempontjából azonban a szentföldi etrognak külön szentsége van, s így nem semleges, honnan származik. A történelem folyamán, amikor a diaszpórában élő zsidók távol kerültek az Ígéret földjétől, melynek földje terméketlenné vált, s nem ültettek ott többé, hozzászoktak a görög etroghoz,

s annak is örültek, hogy Európa közepén teljesíthetik a Tóra parancsolatát egy korfui etroggal.

Azonban a 19. századtól a helyzet kezdett átalakulni. Jámbor zsidók kis kompániája időről időre döntött úgy, hogy ősei hazájában, a Szentföldön telepedik le. Ezek a zsidók pedig újból művelni kezdték Erec Jiszáél földjét, a meddőt újból termővé tették, s újból elérhetővé vált a szentföldi etrog. 1876-ban oroszországi gáonok is felismerték ezt, s a *Nefes Chájá* című döntvénygyűjteményben 120 rabbi jelentette ki, hogy olyan helyen, ahol szentföldi etrog is található, ott *bráchat* – vagyis áldást – mondani korfui etrog felett nem szabad!¹

Morális és vallási kérdés

Orosz földeken némiképp magukévá is tették a fenti szemléletet a zsidók, s még többen csatlakoztak a mozgalomhoz a hírhedt, 1891-es korfui vérvádat követően a lengyel zsidók közül a kovnoói gáon, Jicchák Elchánán Szpektor (1817–1896) rabbi hatására. A morális probléma mellett – hogy ugyan miért is kellene zsidóknak évről évre tetemes mennyiségű pénzt tömni véreskező görög antiszemiták zsebébe, akik egyértelműen kiérdemelték az „Ámálék” nevet – a rabbi egy komoly vallási szempont-ra is felhívta a figyelmet, mégpedig az oltvány-gyanúra.²

Az etrog ugyanis meglehetősen érzékeny növényfajta, viszont, ha közönséges citromfa ágait oltják bele, akkor megerősödik, ellenállóbb lesz, ráadásul szebb gyü-

mölcsöket is érlel. Ami szép és jó, viszont a Tóra tiltja ezt, s miután a korfui etrogtermesztés nem állt rabbinikus felügyelet alatt, az ottani termelők kényük-kedvük szerint járhattak el.

Dafke korfuit?

A magyar zsidók mégis inkább a korfuit preferálták. Lehetséges volna, hogy a magyarországi zsidók körében nem élt a Szentföld, az Erec Jiszráél iránti kegyelet úgy, mint a világ más zsidósága körében?

„Ez lehetetlenség. A Palästina [a korszakban használatos német átírás szerint, értsd: Szentföld] iránti kegyelet és tisztelet a világ területén szétszórt egész zsidóság közkinccse s semmi esetre sem tehető föl, hogy a magyarországi zsidóság ebben a tekintetben a kontinens zsidósága mögött maradjon. Ez bár nem szorul bizonyításra, de ha valaki mégis bizonyítékot kérne, elég reámutatnunk azon körülményre, hogy Magyarország azon országok közé tartozik, melynek kebléből a Palästinába letelepedett hitsorsosaink segélyezésére évenként százezreket kitevő összegek vándorolnak ki. Ez a legfényesebb bizonyíték arra nézve, hogy a magyarországi zsidóság még most is szentül tartja meg az énekes királynak a goluszba [gályut – száműzetés] vándorló népéhez intézett szavát, mely így hangzik: »Saalu slom Jerusolajim jisloju öhavojjich...« [»Kérjétek Jeruzsálem békéjét: boldogok legyenek, kik téged szeretnek!« Zsoltárok 122:6.], illetve, hogy a magyarországi zsidóság keblében még most is él a Szentföld iránti szeretet és kegyelet.”

A fenti sorok írója, Weisz Dániel (1852–1907) pedig igazán jól tudhatta ezt, hiszen nem csupán a vallásos zsidóság magyar nyelvű szócsöve volt a *Zsidó Hiradó* főszerkesztőjeként, hanem a fővárosi orthodoxia vezérembere, az Orthodox Központi Iroda főtítkára is volt.⁴ Márpedig ugyan ki költene kisebb vagyonokat egy számára lényegtelen ügyért? De akkor mi lehetett az oka, hogy a magyar zsidók nem vásároltak szentföldi etrogot?

A sekélyesség látzota

A meghökkentő választ egy névtelenségbe burkolózó pápai zsidó 1927-es olvasói leveléből ismerhetjük meg:

„Mikor az ember elmegy az eszrog-kereskedőhöz, elébe teszi mind a kétfélét, úgy az Erec Jiszroélból származókat, mint a görög eredetűeket és rendszerint az utóbbiakból választanak, mert ezek sokkal szebbek, tetszetősebbek, úgy alakra, mint színre és kifejlődöttebbek s minthogy nálunk az a szokás, hogy mutogatják, sőt hivalkodnak vele, hogy kié szebb, hát legtöbbször a nem Erec Jiszroélból származót választják és veszik, ezért fogy abból el több.”⁵

De tényleg ennyire felszínesek lettek volna a magyar zsidók, hogy a külsín alapján választanak? Természetesen ez nem ilyen egyszerű. Az egész a *ze kéli veánvéhu* („ez az én Istenem, őt dicsőítem” 2Mózes 15:2.) szent ige félreértésén alapul, melyből kizárólag a *micva* megszüpítését – ún. *hidur micva* – vonták le, azaz, ha valaki elé raktak egy szebb korfui etrogot egy kevésbé szép szentföldi mel-

Egy hajdúsámsoni zsidó oltvány-gyanúja

„B. lapjában megjelent »Eszrogügy szükesz után« közleménnyel kapcsolatban, szeretném egy körülményre felhívni figyelmét. Ne tessék mondani, hogy ez is »Eszrojgim nach szükesz« [az »eső után köpönyeg« szólás vallásos zsidó megfelelője – Cs. V.]. Először azért nem, mert minden szükesz után egyszermind szükesz előtt van. De azért sem, mert a kérdés igen fontos vallástörvényi szempontból, mert nem kevesebről van szó, mint arról: megfelelnek-e az általunk használt eszrogok a vallási követelményeknek?

Kiindulok a Mogén Avrohom (648. §. 23. p.) megállapításából, hogy 3 ismertetőjel van, amely a kóser eszrogot megkülönbözteti az idegen oltvány-gyanús (*mürkov*) eszrogtól. Az »Ojlasz Sabosz« ehhez hozzáfűzi a következő negyedik megkülönböztető jelet: »a rendes eszrog magjai függőlegesen fekszenek, a beoltott eszrog magjai azonban vízszintes irányban terülnek el.«

Most aztán elmondom az én esetemet: múlt évben vásárolt eszrogom tiszta volt csak barázdák (*charcin*) nem voltak rajta s amikor felvágtam, vízszintesen voltak a magok, a szélesség irányában, akár a *mürkov*-nál. Ebben az évben aztán csakis barázdás eszrogot kerestem. Szükesz után megint felvágtam és a magok helyzete megint ugyanaz volt, mint tavaly. Hogy milyen kellemetlenül hatott rám ez a felfedezés, azt főlegesen kiemelnem.

Nem nagyítás ezek után, ha vallásilag igen fontos dolognak tartanám, ha a *Zsidó Ujság* felhívná rabbi-telintéelyeinek figyelmét erre a dologra. Meg kellene állapítani: vajon elég-e a Mogén Avrohom által felsorolt 3 ismertetőjel még ha az »Ojlasz Sabosz« magfekvési ismertetőjele nem is válik be? Avagy gondoskodni kellene oltvány-gyanútól mentes eszrogok behozataláról és akkor az Erec Jiszroéli eszrog-termelésre a mainál sokkal nagyobb gond volna fordítandó.

Tisztelettel: Weisz Jenő, Hajdúsámson.
 („Hirek – Nem oltványgyanusak-e a mai eszrogjaink?”, *Zsidó Ujság*, 1928. 4. évf. 45. szám, 10–11. old.)

FOTÓ: DÉNES ANNA

lé, akkor az illető a fenti elv alapján az előbbi választotta. Ugyanakkor a *veánvéhu* nem csupán a tetszetőségre utal, hanem a Szentföldre is mutat.⁶

„Etrog-uzsora”

A szentföldi etrog nehézkes magyarországi terjedésének egy másik oka a kereskedői üzérkedés volt. Tény,

Palæstinai eszrógok

eladása.

Van szerencsém a községek és magyarhoni **cezédrus-kereskedő uraknak** jelenteni, hogy közvetlen érintkezésbe léptem **Jaffai cezédrus-termesztőkkel,** kiktől nagymennyiségű »**cezédrust**« vásároltam.

Elfogadok Triestben, **alte Börse,** szeptember 3—18-ig megrendeléseket. — A megrendelésért járó teljes összegnek utalványozása mellett, szeptember 18-án túl, kérem a megrendeléseket **hozzám Nyiregyházára a félösszeg utalványozása mellett** megtenni.

Az árak a következők:

Egy láda — 25 drb., 4 drb. 1-es, 8 drb. 2-ös,
13 drb 3-as, ára frt 25.—
Egy fél láda — 12 drb., frt 12.50.
Pálma, alexandriai. drbja frt —.40
Pálma, genuai, prima drbja frt —.70
Mirthus. 100 drb. frt 2.—

Teljes tisztelettel

Hartstein Ignác.

hogy a Szentföld, ha nem is sokkal, de messzebb van Magyarországtól, mint Korfu, ami szállítási többletköltséget generált. Azt pedig szintén nem lehet eltagadni, hogy a szentföldi etrogtermesztés a korfuihoz képest sokkal szerényebb körülmények között zajlott, s – legalábbis a 20. század fordulójáig – nem igazán tudtak gondoskodni arról, hogy az etrogjuk kellő mennyiségben kerüljön a piacra. Vagyis az Erec Jisráélból származó etrog eleve költségesebb volt, viszont mivel kevés is volt azokból a trieszti központban, ahová az összes ilyen hajó befutott, így aztán az alig száz, szukkoticsokor-kereskedéssel foglalkozó kalmár kénye-kedve szerint drágította.⁷

Hogy az árdragítók ellen fellépjenek, 1897-ben Reich Jákov Koppel (1838–1929) budapesti orthodox főrabbi vezetésével egy bizottságot alapítottak és felvették a kapcsolatot a jeruzsálemi *magyar kolel*lel, hogy az ottaniak kertjében termesztett és szigorúan felügyelt etrogokat hozzanak Magyarországra.⁸ Megfelelő források hiányában a bizottság törekvéseinek konkrét eredményét nem lehet nyomon követni, azonban széles körű áttörést valószínűleg nem sikerült elérniük, legalábbis ezt sugallja, hogy 1928-ban az Orthodox Izraelita Hitközségi Tisztviselők Egyesülete határozta el, hogy az egyesület javára írandó kis felár mellett a kezükbe vennék az etrog-kereskedelmet, ezzel biztosítva a mérsékeltebb árazást és a szentföldi, ellenőrzött árut.⁹

Az „etrog uzsora” egy globálisabb problémát vetett fel, mégpedig, hogy egyesek az ortodox zsidók vallásos-

ságán akarnak meggazdagodni. Hiszen a Tóra parancsolatait be kell tartani, nincs tehát más választás, valahogy ki kell gazdálkodni mindent, s míg a szukkotai etrogot végső esetben kölcsön lehet kérni mástól, s úgy teljesíteni a lulávrázás micváját, de például peszáchkor a *smúra maceszt* nem lehet kölcsönkérni, arról már szót sem ejtve, hogy a mindennapok kóser élelmiszere is drágább, mint a felügyelet nélküliek...¹⁰

A szentföldi etrog érdekében

A 19. század végi Magyarország talán legjelentősebb szentföldi etrogkereskedője Hartstein Ignác, nyiregyházi fűszeres volt, aki (a jeruzsálemi *cháchám basi* – szefárd nagyrabbija –, az ottani askenázi közösség főabbija és a jaffai rabbi által) ellenőrzött etrogot árusított.¹¹

A status quo ante hitközségek részéről 1907-ben Lebovits József (1862–1937) mágocsi kerületi főrabbi hívta fel a hazai zsidók figyelmét, hogy az évben annyira nagy volt a szentföldi etrogtermés, hogy könnyedén lehetne az egész szükségletet Erec Jisráélból fedezni.¹²

Hozzávetésként 1915-ből ismert a pénzügyminiszter Orthodox Központi Irodának adott leirata, melyben megengedte, hogy rituális felhasználásra Svájcban 12.000 kg etrogot, ugyanannyi kg pálmalevelet és 2000 kg mirtuságot hozhasson Magyarországra.¹³

A szentföldi etrog-ügy egyik előmozdítója a jeruzsálemi „Magyar-házak”, vagyis a *Bátéj Ungarin* egyik lakója, reb Jechiel Katan Klein volt, aki 1929-ben személyesen utazott Budapestre, hogy bemutassa az Erec Jisráélból termesztett etrogokat. Reb Klein a gyümölcsöt olyan szentföldi zsidó termelőktől szerezte be, akik Chájim Sonnenfeld (1848–1932) rabbi felügyelete alatt álltak, s így a legmagasabb vallási előírásoknak is megfelelt. Az etrog mellett lulávot és hadászt is lehetett tőle rendelni, 1930-ban a hármat együtt, kézbesítési díjjal 8 pengőért lehetett rendelni, de ha tízen összeálltak, akkor a szetteket már mindössze 6 pengőért megkaphatták.¹⁴

Szentföldi Eszrog és Lulov

Eredeti Szentföldről származó

Eszrog és Lulovok

a **Palesztina-Bizottságtól** egyes darabok is kaphatók nálam.

Átlagos minőségben 20 koronáért azonkívül válogatott מוכהרים minőségben is **Myrthus olcsó árban számítok.**

Megrendeléseket a nagy kereslet miatt **mielőbb kér**

Schwarz Ignác

könyvkereskedése

Budapest, VI., Király-utca 8

Az 1915-ben alapított Magyarországi Palesztina Bizottság élén dr. Lederer Sándor (1852–1927) 1917-ben indított mozgalmat arra, hogy a Szentföldön élő, szintén háború sújtotta hittestvéreiken mások mellett úgy is segítsenek, hogy Jaffa és környéki zsidó kertészek etrogjait és lulávjait vásárolják meg. Ez ügyben Ahmed Dzsemal pasa tengerészetügyi miniszterrel is kapcsolatba léptek, aki biztosította, hogy egy külön vonaton a szukkoti áruk időben Budapestre érkezhessenek.¹⁵

Az első világháború utolsó évében a budapesti orthodox hitközség alelnöke, Diamant Jakab (1867–1925) ját-

ÜNNEPI CSOPORTKÉP REICH JÁKOV KOPPEL RABBI SÁTRÁBAN (FORRÁS: NÉPRAJZI MÚZEUM, F 10357)

szott kulcsszerepet a etrogellátásban, aki egyben a Palesztinai Menekülteket Segélyező Központi Bizottság tagja is volt. Az erdélyi zsidóság szukkoticsokor-igényeit a dési rabbi, Paneth Jicchák Jechiél (1863–1940) fogta ösz-

sze. Külön meg kell említeni, hogy 1918-ban a friss luláv beszerzése volt a legnagyobb probléma, ezért felhívásokban figyelmeztettek arra, hogy akinek megvan az előző évi száraz lulávja, őrizze meg, mert legrosszabb esetben mérsékelt áron központilag is csak száraz pálmaágakat fognak tudni beszerezni.¹⁶

A *Tel Talpilot* 1938 őszi számában pedig Weltz Izrael (1886–1973) pesti rabbi, orthodox dáján kesergett azon, hogy egykor miért nem bocsátottak ki általános tilalmat minden olyan etrog ellen, mely nem a Szentföldről származik. Cikkében utalva a szentföldi etrogok kevésbé szép külsejére, az áldott emlékü Chátám Szófert idézte: „ha nem is oly tetszetős idelent, de mindenképp tetszetős odafent a Teremtő előtt”.¹⁷

Vészkorszaki etrog-riport

Szukkot tekintetében a komolyabb gondok 1942-ben kezdődtek, amikor ugyan kisebb mennyiségben, de érkezett etrog Budapestre, viszont a vámolás annyira megcsúszott, hogy csak *erev jom tov* előtti napon kerülhettek forgalomba, ez pedig a fővárostól távolabb eső hitközségekben okozott problémát. Ehhez képest jóval súlyosabb volt a helyzet 1943-ban, amikor a háborús helyzet miatt a megrendelt etrog-szállítmány Triesztben rostokolt, s végül el sem jutott a fővárosi elosztóhelyre. Budapestre mindösszesen öt darab etrog érkezett, s azokból is csupán egy maradt itt, a többi Désre, Nagyváradra, Szatmárnémetibe és Újfehértóra küldték, az ottani rebbéknak, akiknél aztán néhány másodpercre mindenki a kezébe foghatta, aki a micvát teljesíteni akarta.¹⁸

Miután előre látható volt, hogy ez az öt etrog semmiképpen sem oldja meg a hazai zsidók helyzetét, Steif Jonatán (1877–1958) rabbi, a budapesti orthodox dáján az alábbi útmutatást adta: mindenki használja a csokor négy fajtájából azt, amit megszerezhet. Árává, vagyis fűzfaág mindenképpen volt, esetleg hādász, vagyis mirtuszág is beszerezhető volt, ha múlt évről megvolt még a luláv, vagyis pálmaág, és az etrog, még ha az mindenképpen össze volt száradva, számos vélemény szerint, kényszerhelyzetben még *bráchával* is használható. Steif rabbi döntése szerint pedig a budapesti imaházakban az előimádkozó mondott áldást a közösség helyett, mely utána már *bráchá* nélkül végezte a micvát.¹⁹ Budapesten az akkor itt élő belzi rebbénél, Áron Rokeach (1880–1957) rabbinál volt a friss etrog, miért ezrek keresték fel otthonát a Nagyatádi Szabó (ma: Kertész) utcában.²⁰

¹ „A szentföldi eszrog a diaszpórában”, *Zsidó Ujság*, 1930. 6. évf. 36. szám, 4. old.; ² „Eszrogim Szüksesz előtt és Szüksesz után”, *Zsidó Ujság*, 1927. 3. évf. 34. szám, 1. old.; ³ „»Erecz Jiszoel Eszrog-ok«, *Zsidó Híradó*, 1897. 8. évf. 29. szám, 1. old.; ⁴ „Hirek – Az orthodox izr. központi iroda titkára”, *Egyenlőség*, 1907. 26. évf. 41. szám, 11–12. old.; ⁵ „Az Eszrog-kérdéshez”, *Zsidó Ujság*, 1927. 3. évf. 37. szám 8. old.; ⁶ Lásd: 1. számú jegyzet; ⁷ Lásd: 3. számú jegyzet; ⁸ Uo.; ⁹ „Eszrog-ellátás jótékony célra”, *Zsidó Ujság*, 1928. 4. évf. 33. szám, 1. old.; ¹⁰ „A vallásosság vámszedői”, *Zsidó Ujság*, 1928. 4. évf. 42. szám, 6. old.; ¹¹ „Hirek – Szentföldi eszrogok”, *Egyenlőség*, 1894. 12. évf. 38. szám, 12. old.; ¹² „Hirek – Szentföldi eszrogok”, *Egyenlőség*, 1907. 26. évf. 33. szám, 10. old.; ¹³ „Hirek – Az eszrog”, *Egyenlőség*, 1916. 35. évf. 37. szám, 13. old.; ¹⁴ „Hirek – Jeruzsálemből rendelhet mindenki szentföldi eszrogot”, *Zsidó Ujság*, 1930. 6. évf. 35. szám, 8. old.; ¹⁵ „Hirek – Szentföldi Eszrog és Lulov”, *Egyenlőség*, 1917. 36. évf. 27. szám, 10. old.; ¹⁶ „Értesítés eszrog és lulov beszerzése tárgyában”, *Egyenlőség*, 1918. 37. évf. 31. szám, 12. old.; ¹⁷ „A szentföldi eszrogok érdekében”, *Mult és Jövő*, 1938. 28. évf. 8–9. szám, 224. old.; ¹⁸ „Eszrog nélkül”, *Orthodox Zsidó Ujság*, 1943. 5. évf. 42–43. szám, 2. old.; ¹⁹ „Eszrog-riport 1943-ban”, *Orthodox Zsidó Ujság*, 1943. 5. évf. 45. évf. 5. old.; ²⁰ „A belzi Rebbe a Szentföldön”, *Orthodox Zsidó Ujság*, 1944. 6. évf. 5–6. szám, 3. old. [Lásd erről Oberlander Báruch: *Holokauszt és Háláchá* 12. fejezet. *A szerk.*]

Programkavalkáddal

LIEBMAN FLÓRA összeállítása

Idén is hatalmas sikert aratott a Zsinagógák Hete elnevezésű kulturális fesztivál, idén minden eddiginél több izgalmas programra nyílt lehetőség, ráadásul nem csak Budapesten! A rendezvénysorozat az elmúlt években egyre bővülő, színesedő kínálatával egyfajta lezárása a nyárnak és felvezetése az őszi nagyünnepeknek. Ifjúsági programok, kulturális rendezvények, zsinagógamegnyitók gazdagították a programsorozatot, ami megnyitja az utat a zsidóság megismeréséhez és a közösséghez való kapcsolódáshoz. A fesztivál sokszínű kínálata idén is hűen tükrözte a zsidó élet sokszínűségét. Ízlelni, tapintani, hallani lehetett a programokon a zsidóságot – és átélni a közösségi élet, a kultúra és a zsidó örökség ezer arcát. Az immár bőven több, mint egy hétre duzzadt programsorozat lényege, hogy általa ténylegesen belépünk a zsinagógákba és a zsidó élet közösségi tereibe, lehetőséget adva azoknak is, akik eddig valamiért ezt még nem merték megtenni. Lássuk, mennyi mindenre nyílt lehetőség!

A Sárközy kvartett Mádon

A kulturális fesztivál nyitóeseményére a világ egyik legszebb zsidó imaházaként számított mádi zsinagógában került sor szeptember 19-én és a műsor végén felcsapó vastaps azt jelezte, senki nem bánta meg, hogy a csütörtök estéjére ezt a programot választotta. A Junior Prima és Liszt Ferenc-díjas hegedűművész kvartettjének koncertje különleges élményt jelent a hallgatóságnak a történelmi falak között. A zsinagógai koncertek másik különlegessége, hogy a közönség és a zenészek valódi kapcsolatba kerülhetnek, amit ezúttal is kihasználtak a résztvevők. A koncert utáni ráadásszámokat követően még egy órán keresztül beszélgettek az előadókkal zenéről, építészetről, kulturális értékekről.

Nyitott sábesz a Várban

Sokan vannak, akik szívesen bepillantának egy sábeszbe, de nem mernek elmenni a zsinagógába. Talán ez a magyarázat arra, hogy a Nyitott sábesz programra idén is elkapkodták a jegyeket az érdeklődők, így közel százán köszöntötték a szombatot a budavári közösséggel.

A Budai várnegyed csodálatos hátteret adott idén is ennek a különleges programnak. Az ima ezúttal nem úgy zajlott, mint egy átlag szombaton, hiszen a rabbi minden lépést elmagyarázott, a dalok eredetét éppúgy, mint az imarészek jelentőségét, így mindenki jól tudta követni az eseményeket. Az ima után pedig következett a hamisítatlan sábeszi vacsora a George Residence Hotel exkluzív különtermében, ahol a haltól a desszertig, a bortól a bárhiszig minden megtalálható volt.

Gyerekprogram a Zsilipben

Sófárt fújni nehéz dolog, ám a CKids ros hásánái programján, amit a Zsinagógák Hete programsorozat keretében rendeztek meg, azt bebizonyították, hogy készíteni gyerekjáték – vagy legalábbis a készítés néhány fázisát könnyedén megvalósíthatja egy gyerek is.

A gyerekek számára a sófár egy olyan erős kapcsolódási pont az ünnepek során, amit mindenképp érdemes közelebbről is megismerni. Így történt, hogy a Zsilip Központ díszterme sófárüzemmé alakult egy vasárnap délelőttre.

zárult az év

zsinagógák hete

Gyönyörű hangok hátán szárnyaltak az imáink a Vasváriban

Különleges élményben lehetett része azoknak, akik csatlakoztak a Vasvári Pál utcai zsinagóga közösségéhez az éjféltől szlichot imára. Az őszi nagyünnepeket bevezető bűnbánati ima szívbe markoló dallamait a világhírű *Jehezkel Zorger* kántor szólaltatta meg, a hagyományos intonációval. Imájához csatlakozott a Biton családi fiúkórus. A tiszta gyermeki hangok betöltötték a nemrégiben eredeti pompájában helyreállított zsinagógát, szinte érezni lehetett, ahogy énekünkkel a magasba emelkednek imáink.

Az éjféltől szlichot imák egy részét csak közösségben, minjában lehet elmondani, ami még nagyobb hangsúlyt ad annak, hogy éljünk bár szétszórva a világban, a hagyományaink, az imáink közösséggé formálnak bennünket. Az imára a Vasvári közösségéhez csatlakoztak más EMIH-es zsinagógákból is: *Köves Slomó* vezető rabbi például két fiával érkezett, velük együtt részt vett a szlichoton mások mellett *Glitsenstein Sámuel*, a Zsilip rabbija is, és a CTeen ifjúsági szervezet fiataljai *Bassman Tzemmy* vezetésével.

Egy zsinagóga anatómiája fotókiállítás Szentendrén

Nyitott újév Óbudán

A Zsinagógák Hetének ezúttal maga a ros hájának is része volt: az Óbudai Zsinagóga hirdette meg a Nyitott újév programot.

A zsinagóga megtelt a közösség tagjaival és a program miatt érkezőkkel – többségében olyanokkal, akik bár zsidók, de még nem jártak zsinagógában, és most a program bátorította föl őket arra, hogy csatlakozzanak az újévi imához. A női rész megtelt, noha a hölgyek jó része a karzatról követte az eseményeket.

Köves Slomó rabbi ünnepi beszédét, melyben létezésünk céljáról, az elmúlt év nehézségeiről és azok leküzdéséről beszélt, hatalmas taps fogadta.

Még az iráni támadás sem tudta visszatartani a *Zorger* kántorkórus tagjait, akik évek óta emelik az ima fényét a zsinagógában, így idén is elkápráztatták tehetségükkel a résztvevőket. Ezúttal csatlakozott hozzájuk a Biton családi fiúkórus is: a gyermeki hangok még emelkedettebbé tették a közösség imáit.

Kántorkoncert Kecskeméten

A tavalyi siker után nem volt meglepő, hogy már hetekkel a koncert előtt nem lehetett jegyet kapni a Zorger kántorkórus kecskeméti koncertjére. Az október 6-i eseményen természetesen jelen volt a másnapi évforduló hangulata: a kántorok szívhez szóló zsoltáréneke a programot felvezető *Nógrádi Bálint* (a kecskeméti zsidóház egyik vezetője) szavaival élve: „Az élő túsok kiszabadulásáért, az azon a napon lemészárolt több mint 1200 zsidó lelkéért és a mielőbbi békéért” – szölt.

CTeen klubház megnyitó

Amikor pár éve a Bassman család Magyarországra költözött, hogy a világszerte évtizedek óta sikeresen működő fiatalokat megcélzó szervezetet, a CTeent elhozzák hazánkba, klubhelyiségről még álmodni sem igazán mertek. Mára a szervezet nemcsak a legdinamikusabban növekvő hazai zsidó ifjúsági szervezet, de az egyetlen olyan is, amelynek vadonatúj klubhelyiségében hamarosan kóser pizzéria is nyílik, első budai kóser vendéglátóhelyként.

A megnyitón *Karácsony Gergely*, Budapest főpolgármestere is együtt ünnepelt az ÉMIH rabbijaival és a cteenes fiatalokkal: „Ez a város attól csodálatos és gyönyörű, hogy iszonyatosan sokféle kultúrát tud egységbe forrasztani” – mondta a főpolgármester hozzátéve, mennyire örül, amikor „a budapesti fiatalok kapnak valamilyen értelmes közösségi célt, helyet, ahol együtt lehetnek és a virtuális életből kiszakadva, nem a digitális médiában, hanem egymással találkoznak”.

Miskolci Zsidóház

Szeptember 23-án ünnepélyes keretek között avatták fel a miskolci Zsidóházat. Az eseményen többek közt részt vett *Oberlander Báruch* rabbi és *Köves Slomó* rabbi; a zsidóház vezetői; *Szilágyi Nóra*, a CEDEK ÉMIH Izraelita Szeretetszolgálat vezetője; *Veres Pál*, Miskolc polgármestere és *Deutsch Miklós* a MAZSIHISZ miskolci hitközségének elnöke is.

A megnyitón Miskolc zsidósága is képviseltette magát, rengetegen voltak kíváncsiak az új közösségi térre, amely a CEDEK adományközpontja is egyben, és ahol a tervek szerint hamarosan egy bölcsőde is megnyílik.

„A zsidóság egyszerre a legkonzervatívabb közösség, aki ugyanazt a hagyományt és tanítást vallja több ezer éve” – mondta a megnyitón *Köves Slomó* vezető rabbi.

– „Ugyanakkor a zsidóság a legprogresszívabb közösség is, amely mindig megtalálja azt a nyelvet és módot, hogy hogyan kell ezeket az évezredek értékeit az éppen aktuális jelenbe ágyazni. A Zsidóház nem is lehetne ennek jobb helyszíne. Ez egy olyan ház, ahol mindenki otthon lehet”.

Békeóda – megemlékezés és közös éneklés október 7-én

A Zsinagógák Hete muzsikával indult és muzsikával zárult. Az október 7-i támadás egyéves évfordulóján az Óbudai Zsinagóga előtt gyertyagyújtással és közös imával emlékeztünk. Szilánk Zsuzsa személyes hangvételű emlékező beszéde után pedig bementünk a zsinagógába – és csodát tettünk.

Liora Ruth, az Izraelből hazatelepült muzsikushozta el hozzánk az Izraelben népszerű koolulam módszert, aminek lényege, hogy egyetlen dal erejéig áll össze egy alkalmi kórus. A részvételhez nem kell sem zenei előképzettség, sem jó énekhang, csupán a lelkesedés. A csoda éppen abban áll, hogy a sok tökéletlen hangból a végén összeáll egy tökéletes hangzás. Ez a dal Matisyahunak a béke után vágyakozó, One Day (Egy napon) című dala volt.

A megemlékezés fájdalmas percei után az alkotás felszabadult pillanatait következtek, amibe beleadtuk minden vágyakozásunkat és imánkat: hogy egy nap az emberek azt mondják, nem lesz több háború...

Hazatalálók – filmvetítés Újbudán

Az Újbudai Zsinagógában került sor Oláh Kata *Hazatalálók* című filmjének vetítésére, amely a Bocskai úti zsinagóga történetén keresztül megmutatja ennek az egykor nagy közösségnek az újjáépülését a karizmatikus rabbiházaspár, Stell Isaac és Mushky segítségével és közreműködésével.

Szerencsére még élnek olyanok, akik a háború alatt, után és az 1950-es államosításig tagjai voltak az Albertfalvát és Lágymányost magába foglaló közösségnek, így hiteles képet kaphattunk erről az időszakról. A film az ő emlékeiken keresztül mutatja be, hogyan is szervezte meg a fiatal rabbiházaspár újra ezt a közösséget.

Koncert az Ohel Eszterben

Kalácssütés Újbudán

Magyarországon is elindult a négy keréken guruló zsinagóga!

JUHÁSZ VALI írása

A szemfüles járókelők és turisták már szeptember 30-án, kora délután észrevehették, hogy valami készül a Duna-parton: egy feltűnően színes busz parkolt le a Cipők a Duna-parton emlékműnél, rajta Micva Mobil felirattal. A különleges helyszínen sok érdeklődő és több rabbi is megjelent, így mindenki egyre izgatottabbá vált. Nem véletlenül, hiszen Magyarországon egyedülálló vállalkozásba fogott az EMIH: egy guruló zsinagóga fogja járni ezentúl Budapest utcáit. A micva mobilnak az a célja, hogy azok is micvát tehessenek, akik nehezebben jutnak el zsinagógába; vagy azért, mert messze laknak egy-egy épített zsidó templomtól, vagy mozgásukban korlátozottak, esetleg a napirendjükbe nehezebben illeszthető be a zsinagógába való eljutás.

Vinni a fényt

Az átadási ceremónián Köves Slomó, az EMIH vezető rabbija köszöntötte az egybegyűlteket és arról a fényről beszélt, amelyet ezzel az autóval is el tudnak vinni minden zsidó életébe. Ezután dr. Fűrjes Zoltán, egyházi és nemzetiségi kapcsolatokért felelős helyettes államtitkár méltatta az ötletet, majd pedig Oberlander Báruch rabbi fújta meg az ilyenkor, elul hónapban, ros hásaná, a zsidó újév közeledtével szokásos sófárt. Végül pedig Rák Olivér, a CTeen, az EMIH ifjúsági szervezetének képviselőjében beszélt a Micva Mobil jelentőségéről, különös tekintettel a fiatalokra, akiknek a házhoz jövő mobil zsinagóga nagyon jó lehetőség, hogy teljesíthessék a micvákat. Fontos ez, hiszen így biztosak lehetünk abban, hogy nem lehet panasz az utánpótlásra; a fiatalok büszkék a zsidó identitásukra.

Az ünnepség végén a résztvevők gyertyagyújtással emlékeztek a tavalyi október 7-i támadásban elhurcolt és még mindig fogságban lévő túsokra és a magyarországi deportálások 80. évfordulójára.

Micvák a mobilban

A hivatalos rész után elsőként jutottunk be a mobil belsejébe, ahol Oberlander Báruch rabbit kérdeztük a berendezésről és a teljesíthető micvákról. Megtudtuk, hogy minden olyan szükséges eszköz, tárgy, könyv megtalálható a Micva Mobilban, amely egy zsinagógában is rendelkezésre áll.

A Micva Mobil starter-packie a következőkből áll:

- ▶ könyvespolc, amelyen a zsidóság tanulmányozásához, tanuláshoz elengedhetetlen könyvek találhatók;
- ▶ a tfilinrakáshoz szükséges alapsomag, a falon az ilyenkor elmondandó áldás szövegével;
- ▶ Jeruzsálemet irányba helyező iránytű, hiszen arra fordulva kell az imákat elmondani;
- ▶ Menáchem Mendel Schneersonnak (a lubavicsi Rebbének), a Micva Mobil ötletadójának iránymutatásai is elolvashatók;
- ▶ néhány szék és asztal, hogy bárki leülhessen tanulni, a Tórát tanulmányozni;
- ▶ egy cedaka-doboz az adakozás micvájának teljesítéséhez;
- ▶ sábeszi gyertyák;
- ▶ a szellemi táplálék mellett némi frissítő és kóser snack is található a mini zsinagógában.

Az első micva tankok

Pontosan ötven évvel ezelőtt, 1974-ben a jom kipuri háború utáni túszejtés és gyilkosságok után a Rebbe minden zsidót arra ösztönzött, hogy vállaljon magára egy micvát, valamint bejelentette az akkor öt pontból álló micvakampány elindítását. Ettől fogva egyre több helyen jelentek meg az ügyes kezű jesivatanulók által átalakított teherautók, az ún. micva tankok, amelyek reggeltől estig járták New York utcáit, igazi látványossággá válva.

A micva tankok mára a világ számos városában megtalálhatók, sőt San Franciscóban még egy micvafelvonó is működik. A micva tankok azt kérdezik a zsidóktól: „Zsidó vagy?”, „Elégé fontos része ez az identitásodnak ahhoz, hogy az utca közepén egy ismeretlennel beszélgetve felvállald?” – írta a micva tankokról egy amerikai kutató, Mark Oppenheimer, aki a járműveket nagyszerű találmánynak tartja. „Arra készítetik az embert, hogy végiggondolja és elismerje az identitását. Sok zsidó hálás a Chábádnak azért, mert nem tágított attól az elképzelésétől, hogy zsidóságot csempésszen a zsidók életébe.”

Bárki bemehet, bárki kérdezhet

Oberlander rabbi elmondta, mennyire fontos ösztönözni a zsidókat arra, hogy megéljék a zsidóságukat, és nem lehet csupán azért lemondani erről, mert veszélyben érezzük magunkat. Hiszen minden ellenkező híreszteléssel ellentétben Magyarország kivételesen biztonságos a zsidók számára.

Ezenkívül pedig – ahogy Köves rabbi a köszöntőjében utalt rá –, ha valami ismeretlen, könnyebben ítélkezünk, ezért a véleményalkotáshoz elengedhetetlen a másik fél megismerése. Ebben is segít a Micva Mobil, hiszen bárki bemehet és bármit kérdezhet az ott éppen szolgálatot teljesítő rabbiktól. Lehetőség lesz az alapvető micvák mellett például szukkot ünnepén lulávet lengetni, megismerkedni az ünnep részét képező szabályokkal és tárgyakkal. Hanukakor, a fény ünnepének minden estéjén pedig lehetőség lesz a gyertyagyújtásra is.

Köves rabbit arról is kérdeztük, mit mondana a „károgóknak”, akik szerint ilyen nehéz időkben, amikor növekszik az antiszemitizmus, nem helyes egy ennyire látványos zsidó kezdeményezés.

„Amikor elkezdtek a köztéri hanukai gyertyagyújtásokat, ugyanígy voltak, akik ellenezték. Ma már mindenki köztéri gyertyagyújtást csinál. Nem fogok meglepődni, ha 2030-ra lesz mazsihiszes micva mobil. Magyarországon, hála Istennek, nem kell attól tartani, mint Nyugat-Európában, hogy bárkit megtámadnak a zsidósága miatt az utcán. Viszont pont ilyenkor kell összefogni, megmutatni, hogy nem félünk, és főleg még több és több micvát teljesíteni, hogy fokozzuk a szentséget a világban.”

Oberlander rabbi azt is elárulta, hogy az autó a várost járja majd, rabbik fogják vezetni és itt-ott hosszabb időre leparkol, de hívásra akár távolabbi célpontokra is eljut; ezt a szolgáltatást a micvamobil.hu honlapon lehet igényelni.

A Micva Mobil dizájnját az EMIH grafikuscsapata, az EMIH Design and Content Lab készítette, ennek köszönhetően már messziről felismerhető lesz az igazán egyedi és feltűnő jármű. Stoppoljátok le bátran!

„Sok szempontból különutas vagyok”

JUHÁSZ VALI interjúja

Friss élményekkel telve találkozom VILLÁNYI DÁNIELLEL, aki szeptember 30-án, hétfőn este adott nagy sikerű koncertet az Óbudai Zsinagógában (másnap beszélgetünk), ahol Benjamin Appl énekessel mutatták be Franz Schubert Winterreise című 24 dalból álló dalciklusát.

– Beszéljünk kicsit az előzményekről. Miként született meg ötlet, hogy az Óbudai Zsinagógában komolyzenei koncertek legyenek?

– Nagyjából négy évvel ezelőttig én ennek a zsinagógának a létezéséről sem tudtam. Aztán, amikor egyszer beléptem ide, jött a nagy felismerés, hogy ez a helyszín komolyzenei koncertért kiált, teljesen elvárásolt. Később kiderült, hogy itt nem szoktak koncerteket tartani, de szerencsére Slomó (Köves Slomó, az Óbudai Zsinagóga rab-bija) rögtön nyitott volt az ötletre, így elkezdtük a munkát. Három évvel ezelőtt játszottam itt Mendelssohnt, aztán Grieget, most pedig Schubertet.

Technikai kulisszatitkok

– Első hallásra furcsának tűnhet, hogy a koncert előtt két olyan felhívás hangzott el, amely gyakorlott klasszikus zenei koncertre járóknál természetes kell(ene) hogy legyen. Az egyik, hogy mindenki kapcsolja ki a mobiltelefonját, azzal a plusz kiegészítéssel, hogy adjuk át magunkat a zenének. A másik pedig, hogy a dalciklus egyes dalai között ne tapsoljanak, hiszen ezek összefüggnek és egyben értelmezendők.

– Kifejezetten az én kérésem volt, hogy ezt mondjuk el az elején, bár a közönség soraiban egyaránt megtalálhatóak voltak a klasszikus zenei koncertekre rendszeresen járók, a Benjamin Appl-rajongók, a zsinagóga akusztikájára kíváncsiak és talán az én művészetemet kedvelők is, mégis sokszor tapasztalni, hogy egy-egy öt másodpercnél hosszabb szünetben, tételközökben tapsolni kezd a közönség, ez pedig egy ilyen mű esetében különösen zavaró lett volna.

– A feliratozásnak köszönhetően befogadóként egyfajta multikulturális élményben volt részem, hiszen kaptam egy versciklust Wilhelm Müller költeményeiből, egy zenei élményt Franz Schubert segítségével, valamint két fiatal, ambiciózus és profi muzsikustól egy olyan interpretációt, ami méltó ehhez a műhöz és bónusztrackként egy szinten tartó német nyelvleckét is, a feliratozás ugyanis párhuzamosan magyar és német nyelvű volt.

– Amikor Schubert ezt a művet írta, természetesen nem volt felirat, és ahol ezt előadták, jóval kisebb terekben, ott mindenki tudott németül. Van egy jól működő fordítás, de semmi nem hasonlítható az eredetihez, amit azok is élvezettel olvashattak – az éneket követve –, akik egy mukkot nem értenek németül. Ráadásul ezen az estén jelen volt a német nagykövetség, a Die Welt főszerkesztője és több más külföldi vendég, így az eredeti nyelvű felirat a műélvezeten túl praktikus értelmet is nyert.

Kottából vagy kívülről?

– Egy ilyen dalciklusnál mi a megszokott a kotta használatával kapcsolatban?

– Kamarazene esetében – azaz, amikor nem nagyzenekarral és nem szólóban játszik a zongorista – mindig kottából játszunk, s ha dalokról van szó, az énekes legtöbbször fejből énekel. Benjamin több mint százötvenszer adta ezt már elő, így számára ez természetes volt.

A klasszikus zenészek is popsztárok

– Egy klasszikus zenei koncert után is ugyanúgy van egy izgatott várakozás, mint pop-rockkoncerteknél, amikor a sztá-

rok lemennek a színpadról, a rajongók pedig megvárják, míg a backstage-ben felhörpintenek egy whisky-t. Itt most ez nem volt annyira látható, gyakorlatilag azonnal vegyülés volt.

– Ez a helyszínek volt köszönhető, sokan szerettek volna azonnal gratulálni, beszélni velünk. Más esetben ilyenkor azért átöltözünk, szusszanunk, eszünk-iszunk egy keveset az öltözőben, jó idő eltelhet, mire a művészbemutatóban találkozunk a közönség azon tagjaival, akik elég lelkesek a rövid várakozáshoz. Ezek valóban szép pillanatai a koncertéletnek.

Poszt-koncert érzés

– Azon tűnődöm, vajon létezik-e a klasszikus zenét játszó művészeknél a „poszt-koncert” nevű „kórkép”. Milyen érzések kerítik hatalmába az előadót egy fellépés után?

– Örülök, hogy ezt kérdezed, mert ez abszolút jelen van. Én például a koncert után egy percet sem aludtam. Nem azért, mert bármin rágódtam vagy gondolkodtam, vagy bármi mást csináltam volna, egészen egyszerűen egy olyan felfokozott idegrendszeri működést feltételez egy-egy előadás, ami nem tud gyorsan lecsillapodni. Ennek köszönheti az ember a koncerten a koncentrációját, de cserébe ugyanez nem hagyja azután aludni.

Amit az ember talán kívülről nem is tudhat megítélni, hogy amikor hallgatóként van egy általános vagy árnyalt benyomásunk egy előadásról, az óhatatlanul a befogadói szerepünkéből adódik. Ám amit egy zongorista vagy bármilyen hangszeres csinál, az ennek a benyomásnak a tevéleges létrehozásáról szól.

Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy ha tízezer hang van egymás után, ami a hallgató számára kiadja az összképet, én azokról egyenként megmondom és sajnos számon is tartom, melyik ment félre. Ezt is a felfokozott koncentrációnak köszönhetjük, és pechünkre pont a hibák égnék bele az emlékeinkbe.

Tehát, ha valami nem sült el jól, mondjuk két hang egy futamban, ahol a futam maga 150 hangból áll és tart négy másodpercig, akkor abba a két hangba azután az ember belebetegszik, és azt mondja, hogy az egész félórás mű előadása úgy, ahogy van: kuka.

Hozzáteszem, hogy azért én tényleg önmarcangoló alkat vagyok, ezért a hibák, amelyek koncerten amúgy elkerülhetetlenek, jelentőségükben számomra sokszorosára nagyítódnak. Például az előző zsinagógai koncerteknél (Mendelssohn és Grieg zongoraversenyeinél), ha valaki megnézi, hogy mikor kerültek ki a YouTube-ra, akkor észreveheti, hogy sokkal-sokkal a koncert után. Hiszen közvetlenül utána és még később is vállalhatatlannak gondoltam, úgy éreztem, hogy tragikusan sikerült mindkettő. A Mendelssohn után – ez talán még a rossz minőségű felvételen is kivehető – első dolgom volt Kovács János karmester nyakába borulva elnézést kérni tőle. De ez már alighanem tényleg az én neuroziszom. Ilyenkor nincs más, mint hagyni, hagyni, hagyni, nem meghallgatni. Aztán fél év

múlva, amikor már nem tudnám én sem eljátszani, a hangok felére emlékszem, a kezem meg jó esetben a másik felére, újrահallgatom és lám, számomra is benyomássá szelídült, pont, mint ott és akkor a hallgatónak. Így már van esélyem megérteni, hogy miért tetszett másoknak, hiszen nekem is kezd tetszeni. A mostani Schubert-koncertnél ilyen valahogy nem éreztem, de aludni utána – biztos, ami biztos – azért nem tudtam.

– Az én figyelmemet ez a 70 perces darab végig fent tudta tartani. Pedig olyan az életünk, hogy – kis túlzással – 5 percnél nem tudunk tovább figyelni a dolgokra. Mit jelent számodra az, hogy egy ilyen előadás nagy sikert arat?

– Igazolja, amiért ezt az egészet csinálom. Merthogy én mindig azt szeretném megmutatni, hogy mindannak ellenére, hogy – ahogy optimistán mondod is – 5 percet tudunk figyelni, a *Téli utazás* 70 perce nemhogy kibírható, de szinte elrepül. Ráadásul úgy, hogy a klasszikus repertoárban ennél nehezebb művet keresve is alig találni, és itt most saját tapasztalatból beszélek, szenvedtem én már a nézőtéren, elhiheted. Tehát az, hogy rád ilyen kedvező benyomást tett a koncert, az azt jelenti, hogy valamit alighanem tényleg jól kellett csinálnunk.

Van fogadókészség

– Három ilyen nagy sikerű koncert után hogyan zajlik a további tervezgetés?

– Az engem nagyon felbátorít, hogy azt látom, hogy harmadszorra is telt ház volt, tehát hogy erre van egy olyan fajta fogadókészség, amiben én amúgy kezdetűl nagyon reménykedtem. Nyilván a szakmámból adódóan és abból adódóan, aki vagyok, meggyőződésem, hogy ezek jó és értékes dolgok, tehát nem az emberek hibája, hogyha ez nekik nem esik le, mert nagyon sok a rossz előadás, márpedig a hallgatóhoz egy-egy zenemű csak előadás formájában juthat el. Az, hogy bizalmat szavaztak a szervezők először, másodszor, harmadszor, és a koncertek beváltották a reményeket, kifejezetten motivál és nagyon vonzóvá teszi a továbbiak tervezgetését.

– Miként esik egyik vagy másik műre a választásod?

– Az igazság az, hogy én meglehetősen spontán vagyok. De ez valójában csak azt jelenti, hogy minden kötött pályáról visszavonulok azért, hogy a saját kötött pályám majd valamikor a világ kötött pályájába belecsatlakozzon. Így néz ki egy következő koncert tervezgetése is: amikor azt mondom, hogy spontán vagyok, az azt jelenti, hogy élem az életet, de közben a háttérben a tudatalattim egyfolytában dolgozik és egyszer csak „kiköp” valamit. Amikor ez megtörténik és megvan az, amivel így már tudom, hogy foglalkozni kellene, nekiállok és megpróbálom megtalálni a kontextusát, amitől az egy érvényes koncerttétel lenne mondjuk az Óbudai Zsinagógában. Nyilvánvalóan a Mendelssohn viszonylag jól adja magát, a Grieg már lazábban, Schubert pedig tulajdonképpen semennyire, de mindegyik mégis azért tudott magától értetődő lenni, mert olyan eszmei és művészi bizonyosság áll mögöttük, amely önmagában is hitelesít. *Schubert Téli utazásából* is azért létezik annyi előadás, sőt egyéb feldolgozások, mert nem explicit benne semmi, ha tetszik, ettől egyetemes, ettől remekmű és ettől ágyazható be zökkenőmentesen egy, a Duna partján álló ortodox zsinagóga életébe is. A feladat az volt, hogy a közönség – magjában a közösséggel – magáévá tegye a gondolatot, hogy ennek valóban itt kell elhangoznia. És azt látom, hogy Mendelssohntól (aki persze zsidó származású szerző) Schubertig gigantikus utat jártunk be, méghozzá igen rövid idő alatt.

Nem vonz a klasszikus koncertélet világa

– Ez merőben más felfogás, mint amit láthatunk a világ nagy koncerttermeit életvitelszerűen járó művészeknél.

– Minden szempontból különutas vagyok. Nem vagyok aktívan jelen az intézményes koncertéletben – elvagyok és becsatlakozom, ha úgy van. A koncertéletnek van egy tőlem idegen menetrendszerűsége. A turnék például úgy néznek ki itt is, mint a rockzenében: ugyanazt adod elő századszorra is, minden pont ugyanúgy van, csak egy másik város másik koncerttermében. Nincs alvás, nem vagy otthon, ebben aztán nem sok van a romantikából, amit kintről bele szokás képzelni. A világból nem sokat látsz, egy hotelszobában ébredsz, ha ugyan aludtál, irány a koncerthelyszín, backstage, színpad, backstage, hotel, reptér. Sok pénzt talán kereshetsz, nagyon gratulálnak, de hogy mennyi örömet leled mindebben, az magánügy. Hozzáteszem, hogy nyilvánvalóan rengeteg minden belőlem hiányzik ahhoz, hogy minderre egyáltalán alkalmas lehessék, de a kereslet-kínálat mérlege egyensúlyban van.

Az én választott közegem sem a zenészek, de nem is más jól definiálható alakulat, egészen heterogén a baráti

köröm, merthogy az egyes emberek érdekelnek, a világnak is a színésze érdekelt és persze inspirál.

Szoktak kérdezni a tapsról is, hogy azt milyen érzés fogadni, de ezt is kénytelen vagyok deromantizálni.

Nyilván megint csak alkati sajátosság, de nincs bennem arra fogékonyság, hogy beleszerelmesedjek magamba, őszintén, nem is gondolnám, hogy van mibe, ezért ha épp valaminek véletlenül sikere is van, a tapsot, mint instant reakciót és feedbacket egyáltalán nem könyvelem el valamiféle önérzeti számlatömbbe, maximum azt nyugtázom jelentős megnyugvással, hogy tán nem voltam botrányosan rossz.

De az biztos, hogy nem ebből inspirálok. Eddig egy turnét csináltam végig, ami profi mércével mérve nem is volt intenzív, de nekem abból is elegendő volt, meglehet, az átlagosnál is alacsonyabb a monotoniatűrésem.

A tendencia egyébként az, hogy a zenészek azért dolgoznak egész életükben, hogy megadasson nekik, hogy egy impresszárió percenként küldözgeti őket a világ különböző pontjaira. Aki erre alkalmas, az előtt le a kalappal, de szerencsére engem ez sosem ambicionált. Szeretek esetleg gondolkodni és azzal foglalkozni, ami izgat. Zenék izgatnak, azokkal pedig otthon is tudok foglalkozni, gyakorolni őket és tapasztalatom szerint így is jönnek a lehetőségek.

Folytatjuk a közös munkát

– *Azt est különlegessége az előadás elején elhangzott Franz Schubertnek a 92. zsoltár szövegére írt darabja volt, amelyet a Rafael Biton Énekegyüttes, Csapó József tenor- és Silló György basszus-szólista adott elő, és amelybe Benjamin Appl, az est egyik főfellépője baritonszólamban is bekapcsolódott. Miként tudtátok őt is „rávenni” arra, hogy tanulja meg a héber szövegeket és részt vegyen ebben a produkcióban?*

– Egy ilyen koncert mögött komoly nemzetközi szerződés van a meghívók és a művész menedzsmentje között. Márpedig ez nem volt benne a szerződésben, így egyáltalán nem volt magától értetődő, hogy Benjamin elvállalja a részvételt. Persze kiderült, hogy nem kellett „rávenni”, gyakorlatilag rögtön elvállalta, hogy megtanulja és elénekli a zsoltár héber nyelvű szövegét is. Bevallom, én szkeptikus voltam ez ügyben, Slomó pedig végig teljesen biztos volt Benjamin igenjében. Hozzáteszem, ez elég jól illusztrálja a Slomó és az én alkatom közti különbséget. Na és Benjaminról is sokat elárul, hogy ennyire rugalmas és nagyvonalú volt ez ügyben. Tényleg nagy dolog ez a világ egyik vezető művészetétől.

– *Lesz még közös munkátok Benjammal a jövőben?*

– Egészen egy hullámhosszra kerültünk, úgyhogy – egy rosszízű viccel élve – igény lenne rá.

A kóser etrog és a tökéletes etrog

DÉNES ANNA *meséje*

Az etrog csodálatos illatú, különleges gyümölcs. Szukotkor azokat a zsidókat jelképezi az ünnepi csokorban, akik tanulják a Tórárt és sok jót is tesznek embertársaikkal.

Erről az illatos, sárga gyümölcscről szól a történetünk.

Volt egyszer egy fiú, Mojsi, aki nyolcévesen elvesztette az édesapját. Édesanyja ettől fogva egyedül nevelte gyermekeit, és bizony sokszor előfordult, hogy nem nagyon volt mit az asztalra tennie. Teltek az évek, a fiú elérte a bár micva kort, vagyis tizenhárom éves lett, amikortól már ugyanúgy vonatkoztak rá a parancsolatok, mint a közösség minden más felnőtt férfi tagjára. Mojsi jó előre elhatározta, hogy ő is ugyanolyan szép és tökéletes etrogot vásárol majd magának, mint a társai. A bökkenő csak az volt, hogy egy ilyen etrog sok pénzbe kerül, és otthon sok éhes száját kellett ellátni a kevéske megtakarított pénzből. Vagyis Mojsi édesanyjának egyáltalán nem futotta szép és tökéletes etrogra, csupán egy átlagos gyümölcscré. Így aztán a fiú – akinek amúgy is el kellett vállalnia különféle munkákat, hogy kiegészítse édesanyja szerény jövedelmét – egy-egy sékelt eltett magának. Így lassan-lassan, hónapok alatt, összegyűlt a pénz az etrogra. Eltelt ros hájáná, jom kipur is, és Mojsi izgatottan vetette bele magát a jeruzsálemi piacon hömpölygő tömegbe, hogy megvegye élete első tökéletes etrogját. Az eladók asztalán hegyekben álltak a dobozba csomagolt etrogok, a fel-

iratok pedig mindenki számára érthetően hirdették, hogy itt csak szép és tökéletes etrogokat árulnak.

Mojsi meg is vette az egyiket, ám amikor hazament és kicsomagolta a kincsét, legnagyobb csalódására egy kóser, de csupán átlagos etrogot talált a dobozban. Se különleges nem volt, se tökéletes. Gondolkozott, mitévő legyen, végül elment a nagy hírű Mordecháj Élijáhu rabbihoz, hogy kikérje a véleményét a kérdésben. A neves rabbi megállapította, hogy a gyümölcs valóban kóser, ám arra a kérdésre, hogy vajon igazán különleges és tökéletes-e, nem felelt. A fiú szomorúan, lehajtott fejjel baktatott ki a rabbi otthonából, de egy perc sem telt bele, és sietős lépteket hallott maga mögött. „Gyere vissza, fiú, apám látni kíván” – szólt utána valaki. Mojsi visszafordult, és visszatért a rabbi lakásába. Mordecháj Élijáhu rabbi egy csodálatos és tökéletes etroggal a kezében várta. A gyümölcs legalább ezer sékelt ér, gondolta Mojsi. „Cseréljük el az etrogjainkat” – mondta a rabbi. „Én neked adom az én tökéletes etrogomat, te meg nekem adod a te kóser gyümölcset”. A fiú könnyekkel küszködve vette át a gyümölcset és adta a rabbi kezébe a sajátját. Hálás köszönetet mondott, majd széles mosollyal az arcán lépett ki a rabbi lakásából.

Másnap este beköszöntött szukot ünnepe. A következő nap a fiú kora reggel elment Mordecháj Élijáhu rabbi zsinagógájába. Amikor az imádkozásban elértek a szukoti csokor megrázásáig, Mojsi döbbenet láttá, hogy a rabbi az ő kóser, de semmiképpen sem tökéletes etrogját használja! A rabbi a saját maga számára vásárolt, tökéletes etrogot adta oda neki – csak hogy a fiú boldog legyen és továbbra is örömmel teljesítse a micvákat!

Eszig nach szikesz

DÉNES ANNA *írása*

MI AZ AZ ETROG, ÉS MIT CSINÁLUNK, HA MÁR NINCS RÁ SZÜKSÉGÜNK?

Vegyétek magatoknak az első napon díszes fa gyümölcsét [pri éc hádár], pálmaágakat, sűrű lombú fának ágát és patak menti fűzfaágakat. Vegyétek magatoknak az első napon díszes fa gyümölcsét, pálmaágakat, sűrű lombú fának ágát és patak menti fűzfaágakat, és örvendeztetek az Örökkévaló, a ti Istenetek színe előtt hét napig. (3Mózes 23:40.)

Etrog: citrusféle, de nem citrom

A pálma-, mirtusz- és fűzfaág, valamint az etrog gyümölcsének négyeséből álló szukoti csokorból az erős illatú, a citrusfélékhez tartozó etrogot mutatjuk be részletesen.

Az etrog a citrusfélék családjába tartozó fa termése. Éretlenül zöld, éretten sárga, rücskös felületű, csúcsos alakú, illatos gyümölcs. Fája rendkívül érzékeny, nagy szakértelem kell a neveléséhez. Elsősorban a mediterráneumban terem. Voltak, akik más citrusfajjal keresztezték az etrogot, hogy ellenállóbb típust hozzanak létre. Az ilyen fán termett gyümölcs (héberül *etrog murkáv*) azonban nem kóser, így nem alkalmas arra, hogy az ünnepi csokor része legyen. Többféle etrog létezik, az egyik híres alfaj a nagy méretű, gyakran narancsszínű jemeni etrog.

Az etrog kiválasztása komoly procedúra, hiszen mindenki a lehető legszebb gyümölcsöt szeretné megvenni az ünnepre. Az etrog akkor alkalmas arra, hogy teljesíthessék vele az ünnepi előírást, ha nem keresztezték más gyümölccsel, friss és nem sérült. Egyes darabok külön csúccsal rendelkeznek, ez a pitám. Fontos, hogy ha valaki ilyen etrogot választ magának, akkor ne törjön le a pitám, mert az használatra alkalmatlanná tenné a gyümölcsöt. A drága és rendkívül érzékeny etrogot szokás díszes fa- vagy ezüstdobozban tárolni szukot ideje alatt.

A calibrai etrog

A lubavicsi haszidok, a Rebbe útmutatását követve egy calibrai fajtát részesítettek előnyben, melyet Olaszországból vagy Izraelből szereztek be – utóbbit olyan magokból származó ültetvényekről, melyeket a Rebbe személyesen választott ki és küldött az izraeli Kfár Chábádba. Egy hagyomány szerint maga Mose rábénu, Mózes mesterünk is calibrai etrogot használt: amikor a pusztában vándorolva megkapták a szukoti csokor parancsát, Itáliába küldött követeket, hogy elhozzák neki a legszebb gyümölcsöt. A calibrai etrogot gyakran janovai etrognak is nevezik az exportáláshoz használt kikötő, Genova jiddis nevével.

A Tóra ugyan nem említi név szerint ezt a vastag héjú, rendkívül illatos gyümölcsöt, ám a zsidó hagyomány az et-

rogot köti a fenti idézethez („díszes fa gyümölcse”), és ezt a gyümölcsöt használják szerte a világon évezredek óta. Egy másik magyarázat szerint a dísznek fordított „hádár” szó valójában a lakik – „dár” szóból ered, vagyis azt a gyümölcsöt érjük alatta, amely a fán lakik (*há-dár* – amelyik lakik). Az etrog, más fáktól eltérően, folyamatosan, egész éven át terem, fejlődésének és növekedésének minden szakaszában. Ahogy említettük, nem minden etrog alkalmas arra, hogy a szukoti csokorban használjuk, ezért csak hiteles kóserügyi igazolással ellátott gyümölcsöt vásároljunk, mert számos hibrid fajta létezik, melyek nem használhatók a szukoti csokorban.

A tudás fája

Egy hagyomány szerint a bibliai Tudás Fája nem volt más, mint az etrog:

És látta az asszony, hogy jó a fa eledelre és hogy gyönyörűség az a szemnek és kívánatos a megtekintésre... (1Mózes 3:6.)

A Midrás (Berésit Rábá) elmondja, hogy a legkorábbi fának minden része ehető volt. „Menj, és nézd meg melyik fát lehet megenni ugyanúgy, mint a gyümölcsét. Csak az etrogot fogod találni.” A Misna és a Talmud korában fogyasztották az etrog hajtásait és fiatal leveleit. Mint más citrusféle, az etrog viszonylag alacsony fája is örökzöld, tüskés. Az etrog hosszúka, vastag héjú termése – melynek színe lehet sárga, zöld, vagy akár narancsos jellegű – nemcsak rituális célokra használható. Számos pozitív egészségügyi hatása van, többek között mérgeket hatástalanít, megszünteti a rossz leheletet, erősíti a várandós asszonyokat, gyulladáscsökkentő és frissítő tulajdonságai is vannak.

Egy fajta, az ún. jemeni etrog, hatalmasra megnőhet. Ilyen etrogja lehetett a polgári időszámítás szerinti II. században élt rabbi Akivának, akiről a Talmud (*Szuká 36b*) azt írja, hogy „megérkezett a zsinagógába, etrogját a vállán cipelve”. Az izraeli Neot Kedumim nemzeti parkban termett a világ eddig mért legnagyobb etrogja, mely négy kilót nyomott.

Akik tanulnak és cselekszenek

Az etrog a zsidó hagyományban a szívet, a megértés és a bölcsesség szervét jelképezi. A négy növényből álló csokorban az etrog, melynek egyaránt jellegzetes íze és illata is van, azokat a zsidókat szimbolizálja, akik tanulják a Tórát és vannak jó cselekedeteik is. A zsidók az évezredek során különös gonddal tartották meg a szukoti csokor micváját, és a legnehezebb időkben is mindent megtettek azért, hogy etroghoz jussanak. Már a Bár-Kochvá felkelés idejéből (132–135) ismerünk olyan levelet, melyben a felkelés vezetője lulávot és etrogot kér katonái számára, hogy megfelelően ülhessék meg szukot ünnepét. A történelem során számos olyan helyzet adódott, amikor nehéz, vagy akár életveszélyes művelet volt etrogot juttatni bizonyos közösségekbe, ám a zsidók mégis mindig mindent megtettek azért, hogy ez megtörténhessen.

Eső után köpönyeg

Az etrog még egy jiddis közmondást is adott a zsidóságnak. Mivel az ünnep előtt hatalmas összegeket is kifizetnek, hogy minél szebb, tisztább, formásabb etrogot vegyenek, az ünnep után azonban csak filléreket ér a kevés gyümölcshúst tartalmazó termés, ezért alakult ki az „eszrig nach szikes” mondás, ami annyit tesz, hogy „annyit ér, mint az etrog szukot után”, vagyis: eső után köpönyeg.

A zsidó népi hagyomány szerint egy haszna azért mégis van szukot után az etrognak, melyre áldást mondtak az ünnepen: a néphit szerint az etrog a csokorban a nőiséget jelképezi a férfias lulávval szemben, és ha egy várandós asszony terhessége kilencedik hónapjában szukoti etrogból készült lekvárt fogyaszt, könnyű szülése lesz. Más hiedelmek szerint elmulasztja a fájdalmakat, különösen a szülés utáni fájdalmakat,

ezért frissen szült nőknek adják. Az etrog a termékenység szimbóluma, mivel szokatlan módon a szárral szemközti oldalon az érett gyümölcsön is rajta marad a megtermékenyítésre szolgáló bibe, mely sok esetben nemcsak látható, hanem látványosan ki is emelkedik a gyümölcsből (ez a már említett *pitám*). A zsidó néphit szerint az etrog pitámjának elfogyasztása gyógyítja a meddőséget, illetve jó jel arra nézve, hogy fiúgyermek szülessenek. Azt is mondják továbbá, hogy a tu bisvátkor, a fák újévén fogyasztott etroglekvár áldást hoz a házra.

Bármilyen vonzó is azonban, hogy lekvárt, süteményt vagy szuflét készítsünk a drágán megvásárolt gyümölcsből, hogy így tegyük hosszabbá az életét, csakis akkor szabad így tenni, ha biztos, hogy etrogunk organikus természetéből származik. Egyre szélesebb körben ismertté válik a tény, hogy az etrogokat – annak érdekében, hogy a lehető legtökéletesebben növekedjenek és így a lehető legmagasabb áron lehessen eladni őket – rengeteg növényvédő szerrel, rovarirtóval és számtalan egyéb kemikáliával permetezik. Az etrog gyümölcse rendkívül érzékeny mind az időjárás tényezőire, mind pedig a kártevőkre, és egyetlen aprócska rovar jelenlétének nyomai, egyetlen kicsi karcolás, melyet egy elhajló ág ejtett a növekvő gyümölcsön, gyakorlatilag értéktelenné teheti az átszámítva akár több tízezer forintos vagy még magasabb darabárát is elérő citrusfélélt. Érthető hát, hogy a termelők óvják-védik a termést és helyenként akár minden tilalmat áthágyva használják a vegyszereket. Minél szebb az etrog, valószínűleg annál több vegyszert tartalmaz.

Amennyiben sikerül organikus természetéből származó gyümölcsöt szerezni, úgy önök is kipróbálhatják a hagyományos etroglekvárt:

ETROGLEKVÁR

párve

Hozzávalók: 2 etrog; másfél pohár cukor; víz

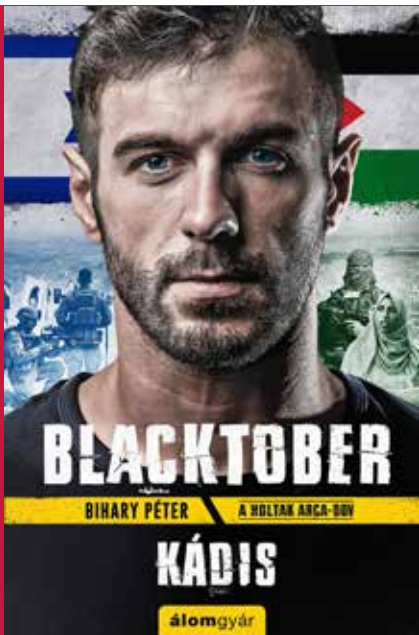
Az etrogot nagyon alaposan megmossuk, utána héjastul vékonyra szeleteljük. A magokat eltávolítjuk, és a gyümölcsszeleteket két-három napon át vízben áztatjuk, a vizet időnként kicseréljük rajta. Egy lábost megtöltünk vízzel, ebbe tesszük az etrogokat. Felforraltjuk. A vizet kicseréljük, és a friss vízzel ismét felforraltjuk a gyümölcsöt. Leszűrjük, az etrogot visszahelyezzük a lábosba, és a gyümölcssel azonos súlyú cukrot teszünk mellé. Lassú tűzön, víz nélkül főzzük. A lekvár 45-50 perc alatt készül el.

HÁVDÁLÁHOZ VALÓ ETROG

Hozzávalók: etrog; néhány csomag szegfűszeg, az etrog méretétől függően

A szukotról megmaradt etrogba vékony kötőtűvel, vagy vastagabb zsákvarró tűvel lyukakat szurkálunk, amikbe szegfűszegeket dugunk, vigyázva, hogy a lehető legkevésbé törjük meg a fűszert. Nem kell túl sűrűnek lennie, száradás közben, ahogy az etrog zsugorodik, össze fognak érni a szegfűszegek is. Ha belekezdünk, egy-két napon belül fejezzük is be, különben a gyümölcs megrohad. Ha kész van, szellős, meleg helyre tesszük, pl. a radiátorra, ahol hamar kiszárad majd. Az etrog és a szegfűszeg keveredő aromája különleges fűszerként szolgálhat a szombatot búcsúztató hávdálá (elválasztó) szertartásnál.

A hasonlóság nem a véletlen műve

OKTÓBER 7-ÉT DOLGOZZA FÖL
BIHARY PÉTER ÚJ REGÉNYE

LIEBMAN FLÓRA írása

Október 7. tragédiája már most számos művészeti alkotás, film és könyv alapjául szolgál, annak ellenére, hogy az ebből induló háborúnak még koránt sincs vége és 101 túszer még mindig a Hamász fogságában van.

A vallomások és bizonyítékokat felsorakoztató dokumentumkönyvek és -filmek, művészeti alkotások, mint a 10/7, a Zsidó nép múzeumának (Muzeon haam hajehudi) döbbenetes képzőművészeti kiállítása, a StandWithUs központ túsokról készült Október 7. arcai című tárlata, az Emmy-díjra jelölt Testvérek fogságban (Brother and sister in captivity) vagy éppen a Nova fesztivál helyszínén fölállított emlékpark maga gyakorlatilag az eseményekkel egy időben rögzíti a tragédiát.

Az alkotók számára is egyfajta feldolgozás, hogy megörökítik az eseményeket. Az egyik legjobb példa a polgárpukkasztó, a provokáció és az ízléstelenség határán egyensúlyozó groteszk karikaturista, Zev „Shoshka” Engelmayer művészetének drasztikus megváltozása. Gyakorlatilag a támadás után rögtön elkezdte rajzolni azonnali népszerűsége szert tett napi képeslapjait, amelyek a létezésükkel mutatják azt a drasztikus illúzióvesztést, amin az izraeli társadalom és főként a baloldali liberális közeg átment.

Október 7. azonban mostanra a fikció kategóriában is kezd megjelenni, elsőként talán éppen a magyarul megjelent Blacktober című regényben. Bihary Péter Holtak arca sorozatának harmadik kötetében a korábban már megismert fiktív karakter, Dov újabb veszélyes küldetés-

re indul, amelynek a középpontjában álló események kísértetiesen hasonlítanak október 7-re.

Merész választás egy ennyire friss traumát beemelni egy kitalált valóságba, azonban nem példa nélkül álló. Így volt ez a Covid idején is, amit rengeteg alkotó vett bele a történetébe, mert nem lehetett figyelmen kívül hagyni a valóság eseményeit. A Németországban élő szerző egy interjúban elmondta: az október 7-i eseményeket követve úgy érezte, mindenképp meg kell írnia ezt a történetet. Úgy véli, a médiamegjelenések, a „szép szavakkal elmesélt történet” nem jut el minden réteghez: „ha elolvas valaki egy olyan könyvet, ami izgalmas és hatással van rá, akkor célba tud érni [az üzenet]. Hiszem, hogy meg kell találni a jó csatornát hozzájuk és én magam is egyike vagyok azoknak, aki fel tudja nyitni mások szemét.”

Október 7-én rengeteg veszteséget szenvedtünk. Korábban biztosak voltunk benne, hogy Izrael, még ha szenvedhet is el veszteséget, összességében sebezhetetlen: a legkeményebb hadsereg és a legvagányabb titkosszolgálat őrökdi a nyugalma fölött. Abban a tudatban éltünk, hogy a Fauda sorozat, vagy Daniel Silva Gabriel Allon könyvei csak a nevekben és a helyszínekben térnek el a valóságtól.

Bihary könyvének szereplői egy, a valósághoz mindenben hasonló al-

ternatív világban mozognak, ám azáltal, hogy Bihary bevisz a színpalak mögé, fölvezet egy lehetséges ok-okozati összefüggést, ami magyarázattal szolgál az érthetetlenre, segíti a feldolgozást. Ez pedig mindenképp jobb, mint a sötétben tapogatódzás, így az olvasó – miután több mint 200 oldalon keresztül visszatartotta a lélegzetét – a történet végére egy kicsit talán föllélegezhet.

Bihary írásának egyik erőssége a brutális őszintesége és a részletek valóságosságának megőrzése – amihez több szakértő segítségét is igénybe veszi. Mivel a valóság és a kitaláció olyan mesterien fonódik össze a Blacktoberben, hogy lehetetlen szétszálazni, hol végződik az egyik és hol kezdődik a másik, én teljesen fikcióként kezeltem a regényt és akként olvastam. Így pedig – a sorozat előző kötetéhez hasonlóan – egy letehetetlenül izgalmas thrillert kaptam, ami az első oldaltól az utolsóig bevont.

A regény tehát olvasható és élvezhető fikcióként is, és az október 7-i események lenyomataként is, ami a valósággal való hasonlóság nem a véletlen műve. Fontos megjegyezni, hogy szereplők erős nyelvezetet használnak. A fentiek miatt azoknak ajánlom, akik szeretnének belelátni az eseményekbe, de nem fogják őket sokkolni vagy fölkaparni a helyenként található plasztikus leírások.

OLAJÁG
OTTHONOK

IDŐSOTTHON

máskéént!

Alkotunk és
kibontakozunk

Önnek mit jelent
a színvonalas időskor?

- Új életcélokat?
- Szabadságot?
- Önmegvalósítást?
- Társaságot?

Várjuk az
Olajág Otthonokban!

06 1 510 00 18
olajagotthonok.hu

 @olajag-otthonok
 olajagotthonok

ZSIDOPROGRAMOK.HU
NOVEMBER 04. — NOVEMBER 10.